

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет міжнародних відносин і права
Кафедра германської філології та перекладознавства

КВАЛІФІКАЦІЙНА ДИПЛОМНА РОБОТА

магістр

Освітній рівень

Галузь знань 03 Гуманітарні науки
Шифр і назва галузі знань

Спеціальність 035 Філологія
Шифр і назва спеціальності

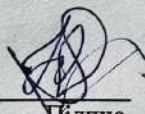
Спеціалізація 035.041 Германські мови та літератури (переклад включно),
перша – англійська

на тему: Способи передачі ефекту комічного на українську мову
(на матеріалі твору Дж. Геллера «Catch-22»)

Шифр 24067

Виконала:

студентка 2 курсу, група ФПАм-24-1

Юрчук В.О
Підпис

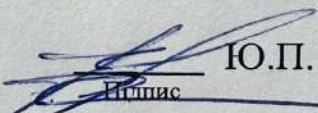
Керівник:

к. філол. наук, доцент

Давидюк Ю.Б.
Підпис

Гарант ОПП

д. філол. наук, професор

Ю.П. Бойко
Підпис

До захисту допускаю:

Зав. кафедри проф. Долинський Є.В.

«   » 2025 р.

Хмельницький, 2025

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE

KHMELNYTSKY NATIONAL UNIVERSITY

Department of Germanic Philology and Translation Studies

Master Degree Thesis in Philology and Translation Studies

**under the title: “Translation Strategies for Rendering the Comic Effect into
Ukrainian (based on Joseph Heller’s *Catch-22*)”**

Group FPAm- 24

Education programme:

Germanic Philology and Translation Studies:

English and Second Foreign Language

Majoring 035 Philology

Viktoriya Yurchuk

Research advisor:

Yuliya Davydyuk, Assoc. Prof.,

Candidate of Philology

Khmelnytsky,

2025

Хмельницький національний університет

Факультет	<u>міжнародних відносин і права</u>
Кафедра	<u>германської філології та перекладознавства</u>
Освітній рівень	<u>магістр</u>
Галузь знань	<u>03 «Гуманітарні науки»</u>
Спеціальність	<u>035 Філологія. Переклад (англійська)</u>
Освітня програма	<u>Германська філологія та перекладознавство: англійська мова та друга іноземна мова</u>

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

Юлія БОЙКО

« 7 » лютого 2024 року

ЗАВДАННЯ НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ ДИПЛОМНУ РОБОТУ МАГІСТРА

Юрчук Вікторії

1. Тема роботи: «Способи передачі ефекту комічного (на матеріалі Дж.Геллера «Catch-22»)»

керівник роботи Юлія ДАВИДЮК, кандидат філологічних наук, доцент

Затверджено наказом ректора університету від 25 вересня 2025 р. № 65

2. Термін подання студентом роботи на кафедру 15 грудня 2025 року

3. Вихідні дані до роботи: Об'єктом дослідження є ефект комічного, як мовно-естетичне явище у творі. Предметом дослідження є способи передачі ефекту комічного з англійської на українську мову на матеріалі роману Дж. Геллера «Catch-22». Матеріалом дослідження є роман Джозефа Геллера «Catch-22».

4. Перелік питань, які потрібно розробити:

1. Розкрити сутність поняття «ефект комічного» у літературі та його функції.
2. Схарактеризувати основні види комізму та способи їх реалізації у художньому тексті.
3. Проаналізувати труднощі, які виникають при перекладі гумору.
4. Розглянути основні перекладацькі стратегії передачі ефекту комічного.
5. Дослідити специфіку перекладу гумору в романі «Catch-22».

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН І ГРАФІК ВИКОНАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ МАГІСТРА

Назва етапів написання дипломної роботи	Терміни виконання етапів роботи	Примітка
Опрацювання літератури за темою	10 лютого – 5 березня 2025 року	<i>виконано</i>
Написання теоретичного розділу роботи	10 березня – 10 квітня 2025 року	<i>виконано</i>
Презентація теоретичного розділу на науковому семінарі/конференції	10 – 11 квітня 2025 р.	<i>виконано</i>
Підбір фактичного матеріалу за темою дослідження для практичного розділу	14 квітня - 14 травня 2025 року	<i>виконано</i>
Написання практичного розділу роботи	До 10 червня 2025 року	<i>виконано</i>
Оформлення та подання чорнового варіанту дипломної роботи керівнику	10 червня 2025 року	<i>виконано</i>
Попередній захист скваліфікаційної роботи	13 червня 2025 року	<i>виконано</i>
Захист перед дипломною практикою	10 листопада 2025 року	<i>виконано</i>
Перевірка на плагіат	3 24 листопада по 1 грудня 2025 року	<i>виконано</i>
Обговорення кваліфікаційної магістерської роботи робочою групою ОПІ	3 5 по 8 грудня 2025 року	<i>виконано</i>
Подання кінцевого варіанту дипломної роботи на кафедру	15 грудня 2025 року	<i>виконано</i>
Захист дипломної роботи магістра	23 – 30 грудня 2025 року	<i>виконано</i>

Здобувач

_____ (підпис)

Юрчук Вікторія

Керівник роботи

_____ (підпис)

Юлія ДАВИДЮК

Погоджено зав. кафедри

_____ (підпис)

Юлія БОЙКО

**ВІДГУК НАУКОВОГО КЕРІВНИКА
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ МАГІСТРА З ФІЛОЛОГІЇ ТА ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА**

Студента(ки) II курсу групи ФПам-24-1
Факультету міжнародних відносин і права
спеціальності 035 Філологія, спеціалізації 035.041 Германські мови та літератури (переклад
включно), перша – англійська, освітньо-професійної програми «Германська філологія та
перекладознавство: англійська мова та друга іноземна мова»

_____ **Вікторії Юрчук** _____
(ПІБ студента)

за темою **«Способи передачі комічного ефекту на українську мову (на матеріалі твору Дж. Геллера «Catch-22»)»**

Відповідність кваліфікаційної роботи нормативним вимогам (необхідне позначити V або +)		
1.	Наявність основних структурних компонентів роботи	<u> + 5 </u> усі компоненти присутні <u> 4 </u> один компонент відсутній <u> 3 </u> декілька компонентів відсутні
2.	Відповідність оформлення роботи, посилань і переліку використаних джерел нормативним вимогам	<u> + 5 </u> повна відповідність <u> 4 </u> незначні помилки в оформленні <u> 3 </u> оформлення неправильне
3.	Відповідність побудови Вступу нормативним вимогам	<u> + 5 </u> повна відповідність <u> 4 </u> відповідність неповна <u> 3 </u> не відповідає вимогам
4.	Відповідність огляду наукової літератури та використання методологічної бази дослідження нормативним вимогам	<u> + 5 </u> повна відповідність <u> 4 </u> відповідність неповна <u> 3 </u> не відповідає вимогам
5.	Відповідність теоретичної частини дослідження заявленій меті та завданням	<u> + 5 </u> повна відповідність <u> 4 </u> відповідність неповна <u> 3 </u> не відповідає вимогам
6.	Відповідність практичної частини дослідження нормативним вимогам	<u> + 5 </u> повна відповідність <u> 4 </u> відповідність неповна <u> 3 </u> не відповідає вимогам
7.	Відповідність висновків результатам теоретичної та практичної складових дослідження	<u> + 5 </u> повна відповідність <u> 4 </u> відповідність неповна <u> 3 </u> не відповідає вимогам
8.	Актуальність, новизна, теоретична та практична цінність дослідження як компоненти якісної освіти в межах цілей сталого розвитку	<u> + 5 </u> повна відповідність <u> 4 </u> відповідність неповна <u> 3 </u> не відповідає вимогам
	РАЗОМ: 24-40	40

***Особиста думка керівника:** Магістерська робота студентки Юрчук В.О. є творчою і оригінальною за своїм характером та присвячена дослідженню комічного ефекту в художньому творі Джозефа Геллера «Catch-22». Дослідження є актуальним, оскільки роман Джозефа Геллера «Catch-22» є показовим прикладом художнього тексту зі складною системою комічного, у якому гумор органічно

поєднується з трагічним світосприйняттям війни та абсурду бюрократії, а сам вираз «Catch-22» увійшов до загальнономовного вжитку на позначення абсурдної, парадоксальної ситуації.

У першому розділі роботи авторка чітко узагальнила основні підходи до розуміння природи комічного, систематизувала його види та окреслила провідні стратегії відтворення гумору. У другому розділі авторці вдалося не лише системно проаналізувати комічний ефект, визначити специфіку його відтворення українською мовою з урахуванням культурних і стилістичних чинників, але й зосередити увагу на труднощах передачі комічного ефекту. Магістрантка виявила та досить вдало розібрала низку проблемних перекладацьких моментів, зокрема приклади, які містили гру слів, парадоксальні, іронічні та саркастичні висловлювання, які вимагають від перекладача як лінгвістичної майстерності, так і глибокого розуміння контексту. Загалом, авторка довела, що успішна передача комічного ефекту в українськомовному перекладі роману «Catch-22» можлива лише за умови творчого підходу перекладача, володіння різноманітними перекладацькими стратегіями, а також глибокого розуміння функцій гумору в структурі художнього тексту.

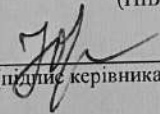
Серед недоліків цієї роботи виділяємо орфографічні, пунктуаційні огріхи, повтор деяких проаналізованих прикладів, що суттєво не впливає на проведене дослідження та не знижує його теоретичного і практичного значення.

Кваліфікаційна робота Юрчук В.О. є цілком завершеним, самостійним і вдало виконаним дослідженням. Робота відповідає усім зазначеним вимогам щодо досліджень такого рівня та може бути рекомендована до захисту.

Кваліфікаційна робота

рекомендована до захисту

Юрчук В.О.
(ПІБ студента)

(підпис керівника)

може бути

Юлія ДАВИДЮК
(Ім'я, ПРІЗВИЩЕ)

« 27 » __ грудня __ 2025 рік

**РЕЦЕНЗІЯ НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ МАГІСТРА
З ФІЛОЛОГІЇ ТА ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА**

Студентки II курсу групи ФПам-24-1

Факультету міжнародних відносин і права

спеціальності 035 Філологія, спеціалізації 035.041 Германські мови та літератури (переклад включно), перша – англійська, освітньо-професійної програми «Германська філологія та перекладознавство: англійська мова та друга іноземна мова»

Вікторії ЮРЧУК

(ПІБ студента)

за темою «Способи передачі комічного ефекту на українську мову (на матеріалі твору Дж. Геллера «Catch 22»)»

	Критерії	Оцінка в балах
1.	Наявність основних компонентів структури роботи: ЗМІСТ; ВСТУП; РОЗДІЛ 1; РОЗДІЛ 2; ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ; ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ; ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ; ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ДОВІДКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ; ДОДАТКИ – <i>максимум 5 балів</i> (усі компоненти присутні – 5, один компонент відсутній – 4, декілька компонентів відсутні – 3)	4
2.	Відповідність оформлення роботи, посилань і переліку використаних джерел нормативним вимогам до кваліфікаційної дипломної роботи – <i>максимум 5 балів</i> (повна відповідність – 5, незначні помилки в оформленні – 4, значні помилки в оформленні – 3)	5
3.	Відповідність побудови Вступу нормативним вимогам – максимум 5 балів (повна відповідність – 5, поодинокі огріхи стилістичного характеру; порушення структури Вступу та несуттєві помилки у формулюваннях – 4; суттєві помилки у формулюваннях – 3)	5
4.	Відповідність огляду наукової літератури нормативним вимогам (наявність наукових джерел за останні 10 років, з них 30% зарубіжні джерела; описана методологічна база дослідження, що використовується в дослідженні; виокремлено ілюстративний та довідковий матеріал) – <i>максимум 5 балів</i> (повна відповідність – 5, несуттєві помилки у формулюваннях, недостатня кількість проаналізованих іноземних джерел (мін. 30%) – 4, відсутні праці наукового керівника або членів кафедри ГФП – 3)	5
5.	Відповідність теоретичної частини дослідження заявленій меті та поставленим завданням – максимум 5 балів (повна відповідність: всебічний аналіз об'єкта дослідження, критичний огляд наукової літ-ри; висновки до розділу – 5, несуттєві огріхи структурного характеру, несуттєві помилки при аналізі фактичного матеріалу – 4, відсутність власного погляду на здійснений критичний огляд наукових джерел – 3)	5
6.	Відповідність практичної частини дослідження нормативним вимогам – максимум 5 балів (повна відповідність: аналіз предмета дослідження; підтвердження/спростування гіпотези дослідження; використання статистичних методів для верифікації результатів дослідження; наукова новизна отриманих результатів – 5, несуттєві огріхи стилістичного та структурного характеру, несуттєві помилки при перекладі фактичного матеріалу – 4, суттєві помилки при перекладі й аналізі фактичного матеріалу – 3).	4
7.	Відповідність висновків результатам теоретичної та практичної складових дослідження; актуальність, новизна, теоретична та практична цінність дослідження як компоненти якісної освіти в межах цілей сталого розвитку – максимум 5 балів (повна відповідність – 5, несуттєві огріхи стилістичного характеру, неповне висвітлення результатів дослідження – 4, часткове висвітлення результатів дослідження – 3)	5
Разом	Мін 21 – макс 35	33

Особиста думка рецензента: Кваліфікаційна робота Юрчук В. О. є ґрунтовним, самостійним науковим дослідженням, присвяченим одній із найскладніших проблем сучасного перекладознавства – збереженню та відтворенню комічного ефекту в межах художнього дискурсу. Вибір об'єктом дослідження роману Дж. Геллера «Catch-22» є цілком виправданим, оскільки цей твір насичений багатопоровою іронією, абсурдом та специфічною авторською мовною грою, що ставить перед перекладачем надскладні завдання.

Висновок: Рецензована кваліфікаційна робота відповідає всім вимогам, які ставляться до робіт такого рівня, є актуальною та сучасною, має зв'язок із загальнонауковою тематикою кафедри германської філології та перекладознавства, містить елементи новизни, має теоретичну цінність та практичну значущість. Об'єкт та предмет досліджено повністю, висновки відповідають поставленим завданням дослідження.

Позитивні аспекти роботи: Однією з позитивних сторін роботи вважаємо глибину теоретичного аналізу проблеми дослідження. Авторка продемонструвала високий рівень володіння науковим апаратом, проаналізувавши категорію комічного не лише як естетичний феномен, а й як лінгвокогнітивну структуру. У роботі чітко розмежовано механізми створення сатири, сарказму та іронії, що стало міцним підґрунтям для практичного аналізу. У другому розділі роботи варто відзначити деталізацію порівняльного аналізу. Магістрантка класифікує перекладацькі трансформації, оцінюючи їхню доречність у кожному конкретному контексті. Особливої уваги заслуговує аналіз передачі «логіки абсурду», яка є ключовою для стилістики Дж. Геллера. Кваліфікаційна робота містить не лише констатацію перекладацьких рішень, а й критичну оцінку їхньої ефективності щодо збереження прагматичного впливу на українського читача. Висновки роботи логічно випливають з проведеного аналізу, а апробація результатів дослідження підтверджує наукову достовірність отриманих результатів.

Негативні аспекти роботи (за наявності): При загальній високій якості дослідження, варто зауважити, що з огляду на багатство мовно-стилістичних засобів вираження комічного у першоджерелі, робота тільки виграла б від ширшого представлення авторських альтернативних варіантів перекладу для найбільш дискусійних фрагментів тексту. У додатках до кваліфікаційної роботи можна було б розмістити порівняльні таблиці чи інші ілюстративні матеріали як доповнення до основного тексту роботи.

Кваліфікаційна дипломна робота може бути допущена до захисту для отримання другого (магістерського) рівня вищої світи за спеціалізацією 035.041 «Германські мови та літератури (переклад включно), перша – англійська».

Усього набрано балів: 33

Олена Мартинюк

(ПІБ рецензента)

В. О. Юрчук

(підпис рецензента)

Підпис рецензента завіряю

Засвідчую
Науковий відділ кафедр
В. О. Юрчук І.С.Мартинюк
« 19 » грудня 2025 рік

АНОТАЦІЯ

Юрчук Вікторія. Способи передачі ефекту комічного на українську мову (на матеріалі твору Дж. Геллера «Catch-22»).

У роботі здійснено комплексний перекладознавчий і стилістичний аналіз способів передачі ефекту комічного з англійської мови на українську на матеріалі роману Джозефа Геллера «Catch-22». Дослідження ґрунтується на сучасних теоретичних підходах до вивчення комічного як багатовимірної художньо-естетичної категорії, що реалізується через мовні, стилістичні та прагматичні засоби тексту. Проаналізовано основні різновиди комічного (іронія, сатира, гротеск, абсурд) та особливості їх вербалізації в оригіналі й українському перекладі. Окрему увагу приділено перекладацьким трансформаціям і стратегіям, спрямованим на збереження прагматичного ефекту, авторського стилю та ідейно-художньої специфіки твору. Встановлено роль мовних, культурних і контекстуальних чинників у відтворенні комічного ефекту в художньому перекладі.

Ключові слова: комічне, іронія, сатира, абсурд, Джозеф Геллер, «Catch-22», художній переклад, перекладацькі стратегії, стилістичний аналіз.

ABSTRACT

Yurchuk Viktoriia. The ways of rendering the comic effect into Ukrainian (based on Joseph Heller's novel *Catch-22*).

The paper presents a comprehensive translation-oriented and stylistic analysis of the ways of rendering the comic effect from English into Ukrainian based on Joseph Heller's novel *Catch-22*. The study is grounded in contemporary theoretical approaches to the comic as a multidimensional aesthetic category realized through linguistic, stylistic, and pragmatic means of a literary text. The main types of the comic, including irony, satire, grotesque, and absurdity, as well as the specifics of their verbalization in the original and Ukrainian translation, are examined. Particular attention is paid to translation transformations and strategies aimed at preserving the pragmatic effect, the author's individual style, and the ideological and artistic specificity of the novel. The role of linguistic, cultural, and contextual factors in reproducing the comic effect in literary translation is determined.

Keywords: comic effect, irony, satire, absurdity, Joseph Heller, *Catch-22*, literary translation, translation strategies, stylistic analysis.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ЕФЕКТУ КОМІЧНОГО ТА ОСОБЛИВОСТЕЙ ЙОГО ВІДТВОРЕННЯ В ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ.....	6
1.1 Поняття ефекту комічного в літературі.....	6
1.2 Основні види комізму.....	19
1.3 Загальні принципи відтворення ефекту комічного.....	28
Висновки до розділу 1.....	
324	
РОЗДІЛ 2. ПРИЙОМИ ПЕРЕДАЧІ ЕФЕКТУ КОМІЧНОГО В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ РОМАНУ ДЖ. ГЕЛЛЕРА «CATCH- 22».....	41
2.1 Мовні та стилістичні особливості гумору в романі Дж. Геллера «Catch- 22».....	41
2.2 Стратегії відтворення різних видів гумору в романі Джозефа Геллера «Catch-22».....	53
2.3 Труднощі відтворення ефекту комічного у романі Дж.Геллера «Catch- 22».....	64
Висновки до розділу 2.....	75
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	78
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	82

ВСТУП

Художній твір слід розглядати не лише як форму наративного відтворення подій, а як специфічний спосіб концептуалізації дійсності, зумовлений індивідуальним світоглядом автора. Важливим складником такого осмислення є емоційно-оцінна площина, у межах якої функціонують категорії трагічного, драматичного та комічного. Комічне в художній літературі виступає не лише елементом естетичного впливу, а й засобом критичного аналізу соціальних, моральних і філософських явищ.

Феномен сміху як універсальної форми людської реакції на суперечності дійсності активно використовується письменниками для актуалізації серйозних проблем буття. Завдяки комічному автор отримує можливість виявити внутрішню нелогічність суспільних механізмів, абсурдність людської поведінки та конфлікт між зовнішніми нормами й внутрішніми цінностями особистості. Таким чином, комічне виконує не лише розважальну, а й викривальну та смислотворчу функції.

У структурі художнього тексту комічне реалізується через систему різноманітних засобів і виконує низку функцій, зокрема характеротворчу, контрастивну та інтерпретаційну. Воно сприяє глибшому розкриттю персонажів, загострює протиставлення між явищами та забезпечує багаторівневе сприйняття тексту. Водночас ефект комічного є складним культурно зумовленим явищем, тісно пов'язаним із національними особливостями мислення, мовною картиною світу та системою цінностей певної лінгвокультурної спільноти.

Саме ця культурна специфіка комічного значно ускладнює його передачу в перекладі. Комічні елементи, які є зрозумілими та ефективними для носіїв мови оригіналу, можуть втрачати свій функціональний потенціал у мові перекладу за умови відсутності адекватних перекладацьких рішень. У зв'язку з цим переклад гумору постає як одна з найбільш проблемних сфер перекладацької діяльності, що потребує комплексного підходу та високого рівня міжкультурної компетентності перекладача.

Роман Джозефа Геллера «Catch-22» є показовим прикладом художнього тексту зі складною системою комічного, у якому гумор органічно поєднується з трагічним світосприйняттям. Твір набув статусу знакового явища американської літератури другої половини ХХ століття, а поняття «Catch-22» увійшло до загальнономовного вжитку на позначення абсурдної ситуації, заснованої на внутрішній логічній суперечності. Ефект комічного у романі реалізується через сатиру, іронію, гротеск і парадокс, що в сукупності формують критичне бачення війни, бюрократичної системи та дегуманізації людини.

Відтворення цього багатопланового поєднання комічного й трагічного засобами української мови вимагає від перекладача не лише точності передачі змісту, а й збереження стилістичної своєрідності, інтонаційної організації та абсурдної логіки художнього світу оригіналу. У цьому контексті дослідження способів передачі ефекту комічного в українських перекладах роману Дж. Геллера «Catch-22» є актуальним і має теоретичну та практичну значущість для сучасного перекладознавства.

Методологія дослідження базується на аналізі досліджень лінгвістів у вивченні лінгвістичних та перекладацьких теорій, а також порівняння художнього тексту двох мов та дослідження перекладу гумору. Питання трактування комічного посідає важливе місце у сучасних гуманітарних і філологічних дослідженнях, зокрема в працях О. Калити [2], О. Кузьмича [3], Т. Лазер [19], Ю. Савіної [27; 224], В. Самохіної [30], S. Attardo [36,37].

Актуальність дослідження зумовлена зростанням інтересу сучасного перекладознавства до проблеми відтворення ефекту комічного в художньому тексті, зокрема сатири, іронії та абсурду. Комічне є важливим стилістичним і прагматичним компонентом літературного твору, а його переклад часто супроводжується значними труднощами, пов'язаними з мовною грою, культурною специфікою та авторським ідіостилем. Роман Дж. Геллера *Catch-22* є показовим прикладом тексту, в якому ефект комічного відіграє ключову роль у розкритті антивоєнної сатири та художньої концепції твору. Водночас

питання адекватної передачі цього ефекту українською мовою залишається недостатньо систематизованим. Дослідження способів перекладу ефекту комічного на матеріалі зазначеного твору сприяє поглибленню теоретичних уявлень про переклад гумору та має практичне значення для художнього перекладу з англійської мови на українську.

Методологічну базу дослідження становлять загальнонаукові та спеціальні лінгвістичні методи аналізу. У роботі використано описовий метод для систематизації теоретичних положень щодо ефекту комічного та його перекладу; метод контекстуального аналізу – для виявлення особливостей функціонування комічного в тексті оригіналу й перекладу; порівняльно-перекладознавчий аналіз – для зіставлення англійського тексту роману Дж. Геллера *Catch-22* з його українським перекладом. Також застосовано елементи стилістичного та прагматичного аналізу з метою визначення функцій ефекту комічного та способів його відтворення українською мовою.

Дослідження способів передачі ефекту комічного на українську мову на матеріалі роману Дж. Геллера *Catch-22* безпосередньо **пов'язане з науковою тематикою кафедри**, що зосереджена на проблемах художнього перекладу, міжкультурної комунікації та аналізу стилістичних особливостей тексту. Робота відповідає актуальним напрямкам кафедри, зокрема дослідженню способів передачі стилістичних та прагматичних нюансів оригінального тексту в перекладі, і сприяє розвитку методологічних підходів до перекладу гумору та сатири в художній літературі.

Об'єкт дослідження – ефект комічного як мовно-естетичне явище у художньому тексті.

Предмет дослідження – способи передачі ефекту комічного з англійської на українську мову на матеріалі роману Дж. Геллера «*Catch-22*».

Мета дослідження – визначити якими засобами та перекладацькими стратегіями можна найточніше й найвиразніше передати ефект комічного англійського оригіналу українською мовою.

Завдання дослідження:

1. Розкрити сутність поняття «ефект комічного» у літературі та його функції.
2. Схарактеризувати основні види комізму та способи їх реалізації у художньому тексті.
3. Проаналізувати труднощі, які виникають при перекладі гумору.
4. Розглянути основні перекладацькі стратегії передачі ефекту комічного.
5. Дослідити специфіку перекладу гумору в романі «Catch-22».

Матеріалом дослідження є роман Дж. Геллера *Catch-22* та його український переклад. У роботі проаналізовано вибрані епізоди, у яких ефект комічного досягається через мовну гру, абсурдні ситуації, іронію та сатиру, що дозволяє простежити особливості передачі гумору українською мовою.

Методи дослідження. У роботі використано описовий, аналітичний, порівняльно-зіставний, контекстуальний і лінгвостилістичний методи. Також застосовано елементи когнітивного аналізу для виявлення механізмів створення ефекту комічного.

Наукова новизна роботи полягає в системному аналізі ефекту комічного в романі «Catch-22» як об'єкта перекладу та у визначенні специфіки його відтворення українською мовою з урахуванням культурних і стилістичних чинників.

Основні положення, що виносяться на захист:

1. **Ефект комічного у романі** Дж. Геллера формується через поєднання абсурду, іронії та парадоксальних ситуацій, що підкреслюють безглуздя військової бюрократії.
2. **Іронія як ключовий засіб передачі ефекту комічного** проявляється через гіперболізацію у тексті.

3. Особливості перекладу ефекту комічного на українську мову включають адаптацію лексичних, стилістичних та контекстуальних засобів для збереження авторського гумору.

Теоретичне значення роботи полягає в поглибленні уявлень про механізми створення та функціонування ефекту комічного в художньому тексті, а також у систематизації способів його передачі у процесі перекладу з англійської мови українською. Результати дослідження можуть бути використані у курсах з перекладознавства, лінгвостилістики, теорії комунікації та практики перекладу. Матеріали роботи також можуть стати в нагоді майбутнім перекладачам при роботі з гумористичними текстами.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження було апробовано на Всеукраїнській студентській конференції у Хмельницькому національному університеті (секція «Сучасне перекладознавство: теорія і практика» 10 квітня 2025 року). Тема роботи: «Способи передачі ефекту комічного на українську мову»;

Структура. Магістерська робота складається зі вступу, двох розділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 88 сторінок.

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ЕФЕКТУ КОМІЧНОГО ТА ОСОБЛИВОСТЕЙ ЙОГО ВІДТВОРЕННЯ

1.1 Поняття ефекту комічного в літературі

Комічне є одним із найдавніших і водночас найскладніших естетичних явищ, що супроводжує людство від перших форм суспільної свідомості. Його сутність полягає у здатності людини сміятися над суперечностями життя, над недосконалістю світу і над собою. У цьому сенсі комічне – це не просто художній засіб чи жанрова ознака, а спосіб пізнання дійсності, який поєднує у собі емоційне, інтелектуальне та моральне начало.

Поняття комічного має тривалу історію, що охоплює декілька етапів еволюції.

1. У античній філософії сміх розглядався як форма морального очищення, а комедія – як засіб показу людських вад через безпечне висміювання.

2. У добу Відродження комічне набуло життєствердного характеру, відображаючи гармонію тілесного й духовного, а сміх стає символом свободи.

3. Новий час і XIX ст. трактують комічне як спосіб подолання суперечності між живим і механічним.

4. У XX столітті на перший план виходять психологічні та когнітивні підходи, які пов'язують комічне із процесами сприйняття, мислення та комунікації.

Таким чином, у сучасному літературознавстві комічне розглядається як багаторівневе явище, що поєднує естетичні, когнітивні й культурні аспекти.

Комічне в художньому тексті виконує низку ключових функцій, кожна з яких має власне семантичне навантаження та спрямована на досягнення певного ефекту у свідомості читача. Зазвичай ці функції тісно переплетені, і реалізація однієї передбачає активацію інших, формуючи багатопланове художнє сприйняття.

Пізнавальна функція передбачає здатність гумору відкривати суперечності реального світу, роблячи їх більш доступними для усвідомлення через засоби художнього зображення. Наприклад, іронія чи сатира у творі не просто змушують усміхнутися, а допомагають глибше побачити абсурдність, нелогічність чи жорстокість зображених подій. Через сміх автор дає змогу читачеві критично переосмислити дійсність – це особливо помітно у романі Джозефа Геллера «Catch-22», де гумор стає інструментом виявлення безглуздя військової бюрократії.

Естетична функція полягає в тому, що комічне забарвлення тексту створює естетичну насолоду. Словесна гра, іронія, парадоксальні вислови, тонка інтертекстуальність не лише доносять зміст, але й тішать інтелект читача. Завдяки комічним засобам мова набуває додаткової експресії, стилістичної виразності, що формує емоційний відгук – сміх, усмішку, здивування.

Критична функція є одним із головних мотивів використання гумору в літературі. Вона спрямована на викриття соціальних або моральних вад. Комічне тут виконує роль «дзеркала», в якому відображаються негативні явища суспільства. Такий гумор часто набуває сатиричного або саркастичного характеру. Як зазначає В. Карабан [13], сміх у літературі – це не лише естетичне, а й соціальне явище, здатне руйнувати авторитети й підважувати офіційну правду.

Психологічна функція виявляється у тому, що сміх сприяє емоційному розрядженню, зменшенню психологічної напруги. Це підтверджується поглядами З. Фрейда, який розглядав комічне як механізм звільнення психічної енергії. У романі «Catch-22» чорний гумор і гротеск виконують саме таку роль – дають змогу читачеві витримати сприйняття трагічного абсурду війни.

Комунікативна функція підкреслює роль гумору як посередника між автором і читачем. Відтворення гумористичних елементів вимагає наявності спільного культурного коду, що забезпечує ефективність комунікації. Сміх стає

маркером належності до певного кола, здатного розшифрувати підтекст, розпізнати алюзії або мовну гру.

Філософська функція стосується глибшого сенсу гумору як інструмента прийняття суперечностей життя. Як підкреслює В. Карабан [13], сміх у літературі має здатність знімати страх перед трагічним, осмислювати абсурдність буття, слугуючи своєрідним духовним очищенням. У цьому контексті гумор виступає як форма опору, форма свободи мислення.

Таким чином, комічне у художньому тексті не є лише засобом розваги. Це багатофункціональний інструмент, що одночасно виконує пізнавальну, естетичну, критичну, психологічну, комунікативну та філософську функції. Саме їхнє поєднання забезпечує глибину художнього тексту, а також його вплив на свідомість читача.

У науковій літературі існує чимало спроб визначити поняття комічного. Більшість дослідників сходяться на думці, що комічне - це результат зіткнення протилежних елементів, де порушується очікувана гармонія, але наслідком стає не трагічне, а смішне. Як зазначає А. Бергсон, «сміх виникає там, де життя застигає у формі, де механічне підміняє живе» [5, с. 45]. Іншими словами, комічне є реакцією на невідповідність між живим людським буттям і шаблонністю, застиглістю соціальних чи моральних форм.

В. Карабан наголошує, що комічне «є не лише емоційною реакцією, а результатом когнітивного процесу, у якому читач розпізнає порушення очікувань і оцінює його через сміх» [13, с. 15].

Отже, ефект комічного можна визначити як естетичну реакцію, що виникає у реципієнта під час сприйняття невідповідності між очікуваним і дійсним, між нормою і відхиленням, між серйозним і безглуздим. Його природа багатовимірна – вона поєднує когнітивний, емоційний, культурний та мовний рівні.

Сміх, який є зовнішнім виявом комічного, – це не лише фізіологічна чи психологічна реакція, а форма інтелектуальної оцінки. Як підкреслює В. Моррісон, «гумор – це спосіб, яким людина справляється з абсурдністю буття,

не заперечуючи його» [54, с. 33]. Таким чином, комічне виступає своєрідним посередником між трагічним і гармонійним: воно дозволяє приймати недосконалість світу через сміх, а не через відчай.

У художньому тексті ефект комічного виникає не випадково – він створюється через цілеспрямоване використання мовних і позамовних засобів, які поєднуються у складну стилістичну систему. Базуючись на теоретичних положеннях, викладених у працях В. Карабана, С. Attardo, D. Chiaro та ін. [13,36,37,41], можна виділити такі ключові складники комічного у художній літературі:

1. Лексичні засоби

Комізм часто досягається через гру значень - двозначність, полісемію, омонімію, каламбури та іронічні словосполучення. Наприклад, за D. Chiaro [41], гра слів і мовні викривлення – основа гумористичних ефектів у багатьох мовах.

2. Синтаксичні структури

Синтаксис також може брати участь у створенні ефекту комічного: повтори, інверсії, несподівані паралелі або протиставлення в реченнях провокують ефект когнітивного здивування (див. теорію incongruity у працях Attardo [37]). Такі структури використовуються для підкреслення абсурдності або нелогічності подій, що особливо помітно в сатиричній прозі.

3. Прагматичні чинники

Комізм нерозривно пов'язаний із прагматичним контекстом. Інтонація, ситуація спілкування, інтенція мовця, наративна дистанція – усе це створює або посилює ефект комічного. За В. Карабаном [13], важливо враховувати прагматичну складову, оскільки смисл жарту часто активується лише за наявності відповідного контексту.

4. Культурні алюзії

Посилання на культурний фон – один з найскладніших, але водночас найдієвіших засобів створення комізму. Вони можуть бути вербальними або підтекстовими. Перекладачам доводиться шукати рівнозначні форми передачі

таких алюзій, що є особливо складним завданням, як зазначають Chiaro [41] та Attardo [37].

5. Семантичні зіткнення

Ефект комічного також виникає при поєднанні несумісних елементів (наприклад, логічна несумісність, стилістична гіпербола або знижене поєднання високого та низького стилю). Це відповідає когнітивній моделі комічного як результату конфлікту очікувань і реальності (Attardo, 1994; Simpson, 2003) [36; 57].

Таким чином, ефект комічного у художньому тексті не зводиться до простої «гри слів». Він є багаторівневою конструкцією, що активує і лінгвістичні, і когнітивні, і культурні механізми сприйняття. Саме тому адекватне перекладання гумору вимагає глибокого розуміння цих механізмів та культурного бекграунду реципієнта.

Як слушно зазначає італійська дослідниця Д. К'яро, «гумор – це комунікативний акт, який передбачає взаєморозуміння між автором і читачем, тому його ефект залежить від спільного культурного коду» [41, с. 40]. Отже, комічне не існує поза контекстом – воно завжди соціально, історично та мовно зумовлене.

Таблиця демонструє, що гумор – це багатогранне явище, яке можна інтерпретувати з різних наукових позицій. Він має філософську, психологічну, когнітивну та лінгвістичну природу, що дає змогу аналізувати його не лише як елемент стилю, а як інструмент впливу на читача, механізм критики, засіб розкриття конфліктів та глибоких сенсів.

Філософський підхід розглядає комічне не як щось поверхнєве чи розважальне, а як глибоку світоглядну категорію. Згідно з Г. Гегелем, комічне полягає в суперечності між ідеальним і дійсним, і сміх стає засобом подолання цієї суперечності. У комічному, за цим підходом, закладено філософське примирення з недосконалістю світу – воно стає інструментом внутрішньої свободи, переосмислення буття.

Психологічний підхід представлений, передусім, З. Фрейдом та П. Моррісоном, цей підхід трактує гумор як механізм захисту психіки. Згідно з Фрейдом, гумор – це прояв підсвідомого, спосіб розрядки внутрішнього напруження. Гумористичні реакції допомагають долати стрес, усувають тривогу, дають змогу пережити болісне, не відчуючи дискомфорту. Механізм сміху тут є психотерапевтичним засобом, своєрідною формою внутрішнього емоційного балансу.

У межах когнітивного аналізу комічного центральним є поняття *невідповідності очікуванням* (incongruity theory). Як зазначають С. Аггардо та П. Сімпсон, сміх виникає в момент, коли читацькі або соціальні очікування порушуються несподіваним поворотом ситуації. Цей конфлікт між «очікуваним» і «реальним» активізує розумові процеси, провокуючи когнітивну реакцію у формі сміху. Гумор тут інтелектуальна гра, результат ментального зіткнення логічних сценаріїв.

Згідно з позиціями В. Карабана, D. Chiaro, комічне в літературі проявляється через мову, а саме через її багатозначність, прагматичні особливості, імпліцитні змісти. У фокусі цього підходу – іронія, каламбур, двозначність, тонкі натяки. Лінгвістичний гумор будується на грі слів, мовленнєвих актів, відхиленнях від норми. Це тонка словесна гра, яка часто потребує культурної компетентності від читача.

Однією з ключових функцій комічного у літературі є пізнавальна функція. Сміючись, людина не лише реагує на щось смішне, а й усвідомлює глибинні суперечності буття. Через сміх автор і читач спільно «декодують» абсурд або парадокс, який стоїть за комічною ситуацією. Комічне таким чином виконує роль інтелектуального механізму – воно навчає бачити невідповідність, мислити критично, відчувати дистанцію між ідеальним і реальним.

Не менш важливою є критична функція комічного. У більшості літературних традицій комічне використовується як інструмент соціальної або моральної критики. Сатира, гротеск, іронія - це різні форми одного й того

самого прагнення: висміяти вади суспільства, абсурд влади, егоїзм чи лицемірство. Як писав Дж. Свіфт, «сатира – це дзеркало, у якому кожен бачить обличчя, але не впізнає себе» [15, с. 120]. Саме ця особливість робить комічне потужним засобом морального впливу.

У сучасній когнітивній лінгвістиці комічне тлумачиться як результат «зіткнення сценаріїв» (the incongruity theory) [10, с. 524]. Відповідно до цієї теорії, сміх виникає, коли читач усвідомлює розбіжність між двома когнітивними моделями реальності – очікуваною та реальною. Ця теорія є універсальною, адже пояснює, чому комічне має спільні риси в різних культурах: людина сміється, коли логіка порушується, але не до межі трагедії.

Таким чином, комічне у художньому тексті – це багаторівнева система, де взаємодіють мовні, когнітивні, естетичні та культурні чинники. Його ефект залежить не лише від того, що саме зображено, а від того, як це подано, у якому контексті, з якою інтонацією. Саме ця залежність робить комічне одним із найцікавіших і водночас найвразливіших елементів літературного перекладу.

Окрім пізнавальної, критичної та психологічної, комічне виконує також естетичну функцію, що полягає у створенні художньої насолоди. Сміх у літературі не лише висміює, а й захоплює, приваблює читача своєю грою значень. Як зазначає М. Гірш, «естетика комічного ґрунтується на поєднанні серйозного змісту й легкої форми» [12, с. 75]. Саме тому читач отримує подвійне задоволення: інтелектуальне - від усвідомлення гри, і емоційне - від самої реакції сміху.

Комічне має ще й комунікативну функцію: воно формує особливий зв'язок між автором і читачем. Коли письменник використовує гумор, він ніби запрошує читача до співучасті в іронічному сприйнятті світу. Це створює ефект «спільного коду» – відчуття, що автор і реципієнт розуміють одне одного без пояснень. Так, за спостереженням Д. К'яро, «успішний гумор передбачає когнітивну та культурну співпрацю між комунікантами» [9]. Без цього взаєморозуміння жарт «не спрацьовує», а отже, ефект комічного не досягається.

Ще одна суттєва функція комічного – філософська. У класичній естетиці комічне сприймається як спосіб примирення людини зі світом. Гегель у «Лекціях з естетики» писав, що «сміх – це вища форма духовного звільнення», бо він дозволяє людині піднятися над недосконалістю реальності [4, с. 572]. У цьому сенсі комічне не заперечує серйозного, а співіснує з ним, розкриваючи глибше розуміння буття.

З філософського погляду, сміх є одночасно актом протесту й актом прийняття. Він висміює безглузде, але тим самим визнає його існування. Тому комічне часто межує з трагічним: вони обидва народжуються з усвідомлення суперечності між ідеалом і дійсністю. Як підкреслював В. Панченко, «там, де трагедія закінчується, комедія починає лікувати» [24, с. 92]. Ця думка особливо актуальна для літератури ХХ століття, у якій комічне стало інструментом філософського осмислення абсурду.

Комічне також виступає механізмом самоідентифікації автора. Через вибір об'єкта висміювання, через тональність і тип гумору письменник демонструє власне світобачення. Деякі автори схильні до м'якої іронії, інші – до різкої сатири або гротеску. Таким чином, комічне відображає не лише соціальні проблеми, а й індивідуальний темперамент митця.

З точки зору наративу, комічне визначає позицію автора щодо зображуваного світу. Якщо у трагедії автор сприймає події як неминучі, то у комедії він зберігає дистанцію, здатність поглянути збоку. Іронічний оповідач – це, по суті, голос автора, який сумнівається, порівнює, коментує. Як зазначає М. Бондар, «сміх – це погляд із висоти, який не заперечує, а очищує» [2, с. 245]. Таким чином, комічне є способом критичного осмислення реальності, а не запереченням її серйозності.

Ефект комічного стає відображенням авторського світогляду, тому що саме через гумор письменник може вільніше висловлювати позицію, не перетворюючи текст на декларацію. У багатьох творах комізм дозволяє показати трагізм епохи без відвертого моралізаторства. Наприклад, у прозі Е.Ремарка чи К. Воннегута гумор не применшує серйозності теми війни, а

лише підсилює її контрастом. Сміх стає способом виживання – і для героя, і для автора, і для читача.

Крім того, комічне відображає цінності автора. Через іронію або сатиру письменник показує, що для нього є важливим, а що – абсурдним. Саме через вибір об'єкта сміху ми можемо зрозуміти моральну позицію автора. Наприклад, коли письменник висміює бюрократію, формалізм або лицемірство, він тим самим стверджує цінність людяності, щирості, розуму. Таким чином, комічне - це своєрідна моральна оптика митця.

Комічне не лише висвітлює недоліки світу, а й дозволяє людині залишатися вільною. Сміх завжди має елемент звільнення: він знімає страх, розряджає напруження, дає змогу подивитися на життя з нового кута. Тому для багатьох письменників комічне є способом подолання безнадії. Через нього автор говорить читачеві: навіть у найабсурдніших умовах можна зберегти гідність і здоровий глузд.

Особливість комічного полягає ще й у його відносності. Те, що є смішним у певному культурному контексті, може бути незрозумілим в іншому. Ця відносність пояснює складність перекладу ефекту комічного, адже гумор глибоко вкорінений у мову, культуру, асоціативні зв'язки. Як пише Г. Аттардо, «комічне - це не універсальна константа, а культурно залежний механізм, що ґрунтується на спільному знанні та очікуваннях» [54].

З цього випливає, що комічне – це не лише художній прийом, а форма діалогу між автором і суспільством. Воно реагує на конкретні історичні події, відображає соціальні настрої, ментальні риси народу. Саме через комічне письменник вступає в полеміку зі своєю епохою: сміючись, він оцінює, критикує, співчуває.

Комічне як спосіб вираження авторського світогляду має глибоку філософську природу. Через сміх письменник не лише оцінює події, а й моделює власну систему цінностей, висловлює ставлення до світу, людини та суспільства. У цьому аспекті комічне можна вважати одним із найтонших

засобів авторської саморефлексії. Воно дає змогу митцеві висловити сумнів, критику або іронічну дистанцію без прямого моралізаторства.

Іронія, як основа комічного мислення, завжди має подвійний сенс: зовнішній, буквальний, і внутрішній, прихований. Саме ця двоплановість створює можливість для вираження складних світоглядних позицій. Автор може одночасно бути учасником і спостерігачем, співчувати герою і водночас висміювати його поведінку. Такий підхід дозволяє показати життя в його суперечливості, не даючи однозначних оцінок. Як зазначає С. Сімпсон, «іронія – це мова інтелектуальної свободи, вона вчить сумніву, а не догмі» [57, с. 50].

Отже, комічне стає інструментом пізнання істини через заперечення серйозного, способом виявлення глибинних протиріч людського існування. Його завдання — не висміяти, а розкрити, не зруйнувати, а показати справжню сутність явищ. Саме у сміху, за словами М. Бондар, виявляється «народна мудрість, що не боїться світу у всій його суперечливості» [7, с. 310].

Комічне допомагає автору зберігати гуманістичний вимір навіть у зображенні трагічного. Через гумор письменник ніби говорить: «так, життя абсурдне, але ми все одно залишаємося людьми». Такий сміх не принижує, а звеличує людину, бо свідчить про її духовну зрілість. Він дає можливість зберегти гідність у ситуації, де будь-яка серйозність втрачає сенс. Цю функцію комічного особливо цінують письменники ХХ століття, які пережили війни, тоталітаризм і моральні катастрофи.

У цьому контексті варто згадати поняття «сміху крізь сльози» – феномену, який відображає подвійність людського досвіду. Такий сміх одночасно визнає абсурдність реальності й протестує проти неї. Він є проявом духовної сили: здатності не зламатися, навіть якщо світ здається безглуздим. Комічне у цьому випадку стає способом внутрішнього спротиву, формою інтелектуального опору абсурду.

Ефект комічного у літературі також пов'язаний із категорією карнавальності, яку розробив М. Бондар. Карнавал, за Бондарем, – це простір, де руйнуються звичні ієрархії, де сміх стає засобом оновлення світу. У

карнавальній культурі «смій є універсальною силою, що долає страх, утверджує життя й свободу» [7, с. 310]. Таким чином, комічне у художньому тексті – це не хаос, а форма гармонізації: через «тимчасове перевертання» світу воно допомагає відновити його моральну рівновагу.

Комічне мислення передбачає толерантність до неоднозначності. Іронічний автор не прагне остаточних істин – він сумнівається, шукає, зіставляє. Смій стає для нього способом розуміння складності світу. Саме тому комічне мислення вимагає високого рівня інтелектуальної культури. Читач, який здатен зрозуміти іронію, теж долучається до цього мислення – він стає співучасником інтелектуальної гри.

Важливо зазначити, що комічне у художній літературі завжди має етичний вимір. Автор, висміюючи щось, бере на себе відповідальність: він визначає, що є предметом осміяння, а що – недоторканою цінністю. Саме у виборі об'єкта комічного проявляється моральна позиція письменника. Так, іронія може бути доброю або злою, співчутливою або принизливою, і цей вибір визначає характер авторського світогляду.

Таким чином, комічне в художньому тексті – це не лише форма естетичного вираження, а засіб філософської комунікації між автором і читачем. Через гумор письменник говорить про складні речі простіше, через іронію – передає глибокі смисли, через смій – стверджує людяність. Комічне вчить не боятися суперечностей, приймати життя таким, яким воно є, але при цьому не втрачати здатності мислити критично.

Ефект комічного є унікальним тим, що він поєднує етичне, емоційне й інтелектуальне начала. Він апелює одночасно до розуму й серця. Сміючись, людина не просто відчуває емоцію – вона оцінює, порівнює, осмислює. Тому комічне можна вважати однією з найвищих форм інтелектуальної емоції.

У літературознавчому вимірі комічне є невід'ємною частиною естетики ХХ століття, коли митці дедалі частіше зверталися до іронії як способу осмислення хаотичної реальності. Для модерністів і постмодерністів комічне стало символом свободи мислення, відмови від догматизму та прагнення до

відкритості. Як зазначає Дж. Хатчинсон, «іронія – це інтелектуальна форма виживання у світі, що втратив логіку» [25, с. 63].

Отже, комічне в художній літературі виконує подвійну місію. З одного боку, воно розважає, знімає напруження, створює естетичну насолоду. З іншого – воно поглиблює зміст твору, розкриває суперечності буття, формує моральну й філософську позицію автора. Через ефект комічного письменник спілкується з читачем на рівні співроздуму, а не повчання. Саме тому дослідження комічного є необхідним елементом розуміння будь-якого художнього тексту.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що комічне є не просто художнім засобом, а світоглядною категорією, яка дозволяє авторові осмислити світ у всій його складності, суперечливості й недосконалості. Ефект комічного у літературі є проявом інтелектуальної глибини, духовної свободи й гуманістичного ставлення до життя. Саме тому його аналіз посідає важливе місце у теорії перекладу, адже передача комічного – це передача не лише сміху, а й цілого способу мислення, що стоїть за цим сміхом.

1.2 Основні види комізму

Комізм є багатогранним явищем, яке охоплює різні форми вираження смішного в літературі. Він може виявлятися як на рівні змісту, так і на рівні мовної організації тексту. У художньому творі комічне не обмежується лише жартом чи сатирою – це складна система взаємодії інтелекту, емоції й естетичного сприйняття. Саме різноманіття форм комізму дозволяє авторові варіювати тональність, створювати багатоплановість і розкривати внутрішні суперечності персонажів чи соціуму.

У сучасному літературознавстві прийнято виокремлювати кілька основних видів комізму: іронію, сарказм, гіперболу, гротеск, парадокс, мовну гру, а також пародію та сатиру. Хоча їхні межі часто перетинаються, кожен із цих видів має власні структурні та семантичні ознаки.

Іронія вважається базовою формою комічного. Вона ґрунтується на прихованій суперечності між буквальним змістом висловлювання і справжнім

наміром автора. За визначенням П. Сімпсона, «іронія – це спосіб мовлення, у якому вираження набуває протилежного значення до свого прямого смислу» [57, с. 45]. Іронія не висміює відкрито, вона передбачає інтелектуальну участь читача, який має «зчитати» прихований зміст. У цьому сенсі вона є найінтелектуальнішою формою комічного, адже сміх тут народжується не з очевидної невідповідності, а з усвідомлення двозначності [57, с. 45].

Іронія має кілька рівнів: мовну (вербальну), коли протиріччя виникає всередині самого вислову («Я в захваті від цього геніального плану, який нічого не працює»), і ситуаційну, коли контраст створюється між подією та її інтерпретацією (герой, який прагнув слави, стає об'єктом глузування). Іронія є тонким інструментом критики, адже вона дозволяє висловлювати оцінку опосередковано, без прямого осуду.

Об'єктом іронії зазвичай виступають невігластво, абсурд або моральні вади, тоді як сама іронія являє собою стриману, дистанційну форму критики, позбавлену емоційної агресії, характерної для сатири [24]. На відміну від гумору, іронія частіше орієнтована на когнітивну активність реципієнта, який змушений самостійно розшифровувати приховану оцінку.

На відміну від іронії, сарказм має більш виразний і гострий характер. Його головна функція – висміяти або принизити певне явище, поведінку чи персонажа. Сарказм є «загостреною іронією», яка втратила свою двозначність і перетворилася на зброю викриття [21]. Він часто супроводжується емоційним напруженням, відчуттям гіркоти або роздратування. Якщо іронія залишає простір для сумніву, то сарказм не дає можливості для іншого тлумачення – він безкомпромісний.

Наприклад, сарказм часто використовується для розкриття абсурду офіційних структур, бюрократії, лицемірства чи фальші. У літературі це один із найпотужніших засобів сатиричного викриття. Його сила полягає в емоційній напрузі: читач відчуває не лише сміх, а й обурення. Сарказм вимагає від автора точності формулювання, бо надмірна жорсткість може перетворити його на образ.

Іронія й сарказм тісно пов'язані, але мають різні функції: іронія спонукає до роздумів, а сарказм – до реакції. Іронічний автор запрошує до співучасті, саркастичний – до осуду. Власне, у поєднанні цих двох форм часто народжується найглибший ефект комічного, у якому сміх межує з болем[21].

Ще одним поширеним видом комічного є гіпербола – навмисне перебільшення певної риси, явища чи ситуації з метою досягнення комічного або сатиричного ефекту. Гіпербола дозволяє авторові створити контраст між зображеним і реальним, тим самим підкреслити абсурдність певного аспекту дійсності. Як відзначає В. Панченко, «гіпербола в комічному тексті є способом не лише висміювання, а й естетичного узагальнення» [24, с. 272].

Комізм, побудований на гіперболі, сприймається як ігровий: читач розуміє, що автор свідомо порушує реалістичні межі, і це викликає сміх. Наприклад, опис персонажа з «надлюдськими» рисами або ситуації, що виходить за межі здорового глузду, створює ефект гротеску.

Гіпербола нерідко поєднується з іншим видом комізму – гротеском. Якщо гіпербола лише збільшує певну рису, то гротеск поєднує непоєднуване: прекрасне і потворне, смішне і страшне, високе і низьке. За визначенням М.Бондаря, «гротеск – це художня форма, у якій світ подається в стані постійного оновлення, через деформацію й перебільшення» [5, с. 312]. Гротеск викликає не лише сміх, а й подив, іноді навіть страх, бо у ньому смішне межує з жахливим.

Ця форма комізму особливо характерна для літератури ХХ століття, у якій автори намагалися показати хаос і абсурдність світу через «злам» звичних уявлень. Гротеск виявляє відносність людських понять, руйнує ілюзію стабільності. У цьому сенсі він не лише художній прийом, а й філософська категорія: засіб виявлення парадоксальної сутності реальності.

Одним із важливих вимірів комічного є карнавальність – поняття, розроблене М. Бондарем [7, с. 300]. Карнавал розглядається як простір тимчасового скасування соціальних ієрархій, де сміх виступає універсальною силою оновлення.

Карнавальний сміх руйнує усталені межі між високим і низьким, трагічним і комічним, створюючи відчуття духовної свободи.

Парадокс є однією з найвишуканіших форм комізму, бо він не просто висміює, а змушує переосмислити логіку подій. Саме тому парадоксальні ситуації часто лежать в основі філософського гумору або сатиричної прози. Вони дозволяють виявити приховану ірраціональність життя, протиріччя людської поведінки, безглуздість системи.

Важливе місце серед різновидів комічного посідає мовна гра - особливий спосіб створення ефекту комічного через маніпуляції з формою та значенням слова. Мовна гра може проявлятися у вигляді каламбурів, двозначності, параномазії, навмисних помилок або звукових збігів. Її сутність полягає у «зіткненні» двох або більше значень, що призводить до несподіваного, часто смішного результату. Як відзначає Д. К'яро, «мовна гра – це одночасно лінгвістичний і культурний акт, оскільки сміх народжується лише тоді, коли реципієнт володіє кодами, які дозволяють розпізнати приховану двозначність» [41, с. 55].

У структурі художнього тексту мовна гра виконує не лише естетичну, а й когнітивну функцію. Вона активізує мислення читача, змушує його співпрацювати з автором у процесі інтерпретації. Каламбур або парадокс стає своєрідною інтелектуальною грою, де сміх – це винагорода за розгадування. Цей тип комізму найтісніше пов'язаний із перекладознавством, адже мовна гра часто базується на неперекладних елементах: фонетичних збігах, ідіомах, багатозначності слів. Саме тому вона становить одну з найбільших труднощів при відтворенні гумору іншою мовою.

Окремим і надзвичайно впливовим видом комізму є сатира. Її мета полягає не лише в тому, щоб розсмішити, а й у тому, щоб викрити соціальні або моральні вади. Сатира поєднує у собі іронію, сарказм, гіперболу та гротеск, але на відміну від них має чітко виражену оцінну спрямованість. Як зазначає Дж. Свіфт, «мета сатири – виправити вади, сміючись над ними» [49, с. 300].

Сатира завжди має етичний вимір: автор, висміюючи недоліки, водночас стверджує певний моральний ідеал. Вона апелює не лише до почуттів, а й до розуму читача, змушуючи його побачити суперечність між тим, що є, і тим, що має бути. У цьому сенсі сатира має виховну функцію, бо спрямована на формування критичного мислення та моральної свідомості.

Сатира може бути м'якою (іронічною, доброзичливою) або гострою (викривальною, нищівною). У першому випадку вона ближча до гумору, у другому – до сарказму. Проте у будь-якому варіанті вона ґрунтується на контрасті між серйозним змістом і комічною формою подачі. Саме цей контраст створює естетичний ефект, який відрізняє сатиру від звичайного моралізаторства.

Ще однією формою комічного є пародія – специфічний прийом, який полягає у наслідуванні стилю, жанру або конкретного автора з метою його висміювання.

Пародія виконує одночасно естетичну і метатекстуальну функцію: з одного боку, вона створює ефект комічного, а з іншого – змушує замислитися над природою самого мистецтва. Вона не лише висміює, а й інтерпретує, створюючи нове смислове поле. Пародійне мислення характерне для постмодернізму, який часто використовує іронічне переосмислення класичних сюжетів або стилів.

Комічні прийоми – іронія, сарказм, гіпербола, гротеск, мовна гра, сатира, пародія – не існують ізольовано. Вони взаємодіють і доповнюють одне одного, створюючи багаторівневу структуру смішного. Наприклад, іронія може переходити у сарказм, гіпербола – у гротеск, а мовна гра – у сатиричний підтекст. Саме поєднання різних форм комізму створює глибину гумору, перетворюючи його з розваги на інструмент мислення.

Іронія – це один із найбільш поширених засобів комічного, що ґрунтується на протиставленні прямого значення вислову і прихованого сенсу. У романі Геллера вона часто використовується для демонстрації абсурдності ситуацій та подвійної моралі армії. Приклад «What a lovely mess!» має

протилежне значення до буквального, і передача такого ефекту вимагає збереження конотацій, що часто є складним через культурні розбіжності.

Сарказм, як форма загостреної іронії, вимагає від перекладача не тільки розпізнати емоційне забарвлення, але й адекватно передати ступінь гостроти висміювання. Наприклад, фраза «Brilliant plan, as always» у контексті абсурдного наказу потребує збереження насмішливого тону без спотворення авторської інтенції. Як зазначають В. Коломієць і D. Chiaro [27; 41], сарказм особливо складно перекладати без втрати оціночного підтексту або ризику звучати надто агресивно.

Гіпербола, або перебільшення, як у фразі «He ran a thousand miles», створює ефект комічного завдяки надмірності. Вона часто виконує функцію сатиричного інструмента у тексті Геллера, однак її переклад потребує адаптації до мовних норм цільової аудиторії, щоб уникнути штучності або втрати гумористичного потенціалу.

Гротеск у романі «Catch-22» виникає через поєднання несумісного – трагічного і комічного. Образи бюрократів, що ухвалюють безглузді рішення, викликають одночасно сміх і жах. Такий ефект важливо зберегти у перекладі, уникаючи знеособлення або надмірної стилізації, що може зруйнувати «абсурдний тон», властивий Геллеру.

Парадокс використовується автором для підкреслення логічної хибності системи. Наприклад, вислів «Serious humor» є оксюмороном, що породжує ефект комічного. Перекладачеві слід передати це протиріччя, дотримуючись логіки побудови і збереження гумористичного напруження.

Мовна гра включає каламбури, фонетичні збіги й амфіболії. Як зазначають S. Attardo та Chiaro [36; 31], саме мовна гра становить найбільшу складність для перекладача, оскільки більшість з них засновані на специфіці англійської мови та культури. Так, переклад «Flying fortress» як «літаюча фортеця» зберігає буквально значення, але втрачає подвійне тлумачення, властиве оригіналу.

Сатира у «Catch-22» є головним інструментом викриття абсурду військової системи. Автор показує парадоксальність наказів і безглуздість формальної логіки. Втрата етичного тону або перебільшення в перекладі може призвести до викривлення авторської позиції, тому, як зазначає В. Панченко [24], сатиричні елементи вимагають особливо уважного і тонкого підходу.

Пародія використовується Дж.Геллером для стилістичного наслідування класичних воєнних романів із одночасним викривленням їхнього пафосу. Цей прийом утворює алюзії, які перекладач повинен розпізнати та адаптувати для іншомовного читача, щоб зберегти інтертекстуальність і гумористичний ефект.

З позицій когнітивної лінгвістики комічне можна розглядати як порушення очікуваної моделі світу. Людина створює у свідомості певні «сценарії» (schemas) того, як мають виглядати події чи поведінка інших людей. Коли автор навмисно руйнує ці сценарії, виникає ефект комічного. Як пояснює С. Аттардо, «гумор – це зіткнення двох несумісних сценаріїв, яке усвідомлюється читачем» [224].

Кожен вид комізму має свій когнітивний механізм:

- іронія працює через контраст між буквальним і прихованим значенням;
- сарказм – через емоційне підсилення оцінки;
- гіпербола – через порушення пропорції;
- гротеск – через деформацію реальності;
- парадокс – через зіткнення логічно несумісних суджень;
- мовна гра – через роздвоєння значення;
- сатира – через оцінний контраст між нормою і відхиленням.

Таке різноманіття форм комізму зумовлене багатством людського мислення і здатністю мови відтворювати найтонші відтінки емоцій. Комічне може бути «високим» – інтелектуальним, філософським, або «низовим» – побутовим, гротескним, але в обох випадках воно служить одній меті: пізнанню світу через сміх.

У художньому тексті ці види комізму взаємодіють на різних рівнях – лексичному, синтаксичному, композиційному. Іронія може проявлятися у структурі оповіді, гротеск – у побудові образів, мовна гра – у діалогах, а сатира – у загальному наративному тоні. Така поліфонічність комічного забезпечує його естетичну глибину та впливовість.

Когнітивно-стилістичний підхід дозволяє побачити комічне не лише як емоційну реакцію, а як інтелектуальний процес інтерпретації, у якому читач активно співпрацює з текстом. Сміх стає результатом не пасивного сприйняття, а розумового «зчитування» ідей, натяків, двозначностей. Це перетворює комічне з простої естетичної категорії на форму діалогу між автором і читачем.

Сучасна теорія комізму розглядає сміх не лише як емоційну реакцію, а як механізм інтелектуального сприйняття дійсності. У кожному з видів комізму – від іронії до гротеску – закладено певний тип мислення, спосіб бачення світу, який вимагає від читача активної участі. Тому комічне не можна звести до простої розваги: воно виступає формою пізнання, засобом виявлення суперечностей буття.

У художній літературі різні види комізму утворюють єдину семантичну систему, у межах якої вони взаємодіють і підсилюють одне одного. Іронія створює підтекст, сарказм додає емоційної гостроти, гіпербола та гротеск – динаміки, парадокс – інтелектуального напруження, а мовна гра – лексичної гнучкості. Разом вони формують багаторівневий ефект сміху, який водночас розважає, навчає й стимулює критичне мислення.

Особливість художнього комізму полягає в тому, що він поєднує естетичне й етичне начала. Через гумор автор не лише створює емоційний настрій, а й висловлює власну моральну позицію. Коли письменник іронізує над вадами суспільства, він тим самим утверджує гуманістичні цінності: чесність, розум, доброту, самокритичність. Саме тому комічне є показником духовної зрілості митця.

З іншого боку, різні види комізму дозволяють авторові регулювати емоційну дистанцію між собою та зображуваною реальністю. Іронія допомагає

зберегти дистанцію, не втратити самоконтроль; сарказм, навпаки, зменшує її, підкреслюючи емоційне залучення; гротеск створює відчуття абсурдності, а мовна гра – легкості й безтурботності. Завдяки цьому комічне виконує ще одну важливу функцію – психологічну: воно допомагає як автору, так і читачеві впоратися з напругою, страхом, болем, надає можливість подивитися на проблеми під іншим кутом.

З філологічної точки зору, усі види комізму мають спільну рису – вони ґрунтуються на принципі невідповідності. Це може бути невідповідність між формою та змістом, очікуванням і результатом, нормою і відхиленням. Саме ця невідповідність, за А. Бергсоном, «є серцевиною смішного, бо вона виявляє механічне у живому» [3, с. 20]. Іншими словами, сміх виникає там, де щось природне перетворюється на штучне, а живе – на шаблонне.

Комічне, таким чином, є способом звільнення від стереотипів. Воно дозволяє побачити звичні речі у новому світлі, звільнитися від догм і табу. Це пояснює його глибокий зв'язок із творчим мисленням: кожен вид комізму передбачає порушення усталених правил, і саме це порушення є джерелом нових смислів.

Оскільки комізм є культурно зумовленим явищем, кожен його вид має лінгвокультурну специфіку. Іронія, наприклад, залежить від соціального контексту і норм ввічливості; сарказм – від рівня допустимої прямоти; мовна гра – від особливостей фонетики та лексики конкретної мови; сатира – від моральних цінностей суспільства. Тому при перекладі комічного завжди виникає питання еквівалентності культурного коду.

Для перекладача важливо не лише розпізнати, до якого типу належить ефект комічного, а й зрозуміти, на якому рівні він реалізований – мовному, когнітивному, стилістичному чи культурному. Від цього залежить вибір перекладацької стратегії: дослівного відтворення, адаптації або компенсації. Саме на цьому стику – між теорією комічного та практикою перекладу – і формується лінгвокультурна складність передачі смішного.

У художньому тексті кожен різновид комізму породжує специфічні перекладацькі труднощі, оскільки комічне нерозривно пов'язане з контекстом, культурною специфікою, стилістичними фігурами та інтенціями автора. На основі праць В. Карабана, D. Chiaro, S. Attardo [13; 27; 224; 31] розглянемо найбільш характерні виклики, які постають перед перекладачем.

Отже, основні види комізму – іронія, сарказм, гіпербола, гротеск, парадокс, мовна гра, сатира, пародія – є не лише класифікацією прийомів, а й моделями мислення, через які література осмислює реальність. Вони формують систему координат, у межах якої комічне стає способом пізнання, критики й самоіронії.

Таким чином, вивчення видів комізму має не лише теоретичне, а й практичне значення для перекладознавства. Розуміння їхньої природи допомагає перекладачеві визначити, який саме тип гумору реалізовано в оригіналі, і обрати адекватну стратегію його відтворення в мові перекладу.

1.3 Загальні принципи відтворення ефекту комічного

Відтворення ефекту комічного є одним із найскладніших завдань художнього перекладача, оскільки гумор – це явище не лише мовне, а й культурне, когнітивне, психологічне. Якщо передати зміст тексту іншою мовою зазвичай можливо без суттєвих втрат, то передача ефекту сміху вимагає не лише мовної майстерності, а й глибокого розуміння ментальних і культурних кодів оригіналу.

Ефект комічного завжди формується у певному соціокультурному контексті. Сміх, що викликає схвалення в одній культурі, може залишитися незрозумілим або навіть образливим в іншій. Як зазначає Д. К'яро, «перекладач гумору стикається з подвійним викликом: необхідністю зберегти комічний потенціал тексту і водночас адаптувати його до іншої системи цінностей» [31, с. 140]. Саме тому переклад гумору нерідко перетворюється на акт культурного посередництва, а перекладач – на інтерпретатора, який має знайти баланс між оригіналом і сприйняттям читача.

В основі перекладу комічного лежить проблема еквівалентності. На відміну від перекладу інформаційних або технічних текстів, де пріоритет має точність змісту, у випадку гумору ключовим є ефект, який текст справляє на читача. Як наголошує В. Карабан, «завдання перекладача полягає не лише у відтворенні смислу, а у створенні аналогічного емоційного й прагматичного впливу» [13, с. 105]. Таким чином, головним принципом перекладу комічного є функціональна еквівалентність, тобто досягнення такого самого комунікативного ефекту, навіть якщо для цього доводиться змінювати форму.

Однією з основних труднощів є мовна гра – каламбури, двозначність, звукові збіги, ідіоматичні вирази. Вони часто не мають прямих відповідників у мові перекладу. У таких випадках перекладач мусить застосовувати стратегію компенсації – створювати ефект комічного іншими засобами, зберігаючи загальний настрій і функцію оригіналу. Наприклад, якщо каламбур неможливо відтворити буквально, перекладач може ввести нову гру слів в іншому місці тексту або змінити репліку персонажа так, щоб зберегти жартівливий тон.

Ще однією складністю є культурна специфіка гумору. Багато жартів базуються на реаліях, стереотипах або історичних подіях, зрозумілих лише носіям мови оригіналу. У цьому разі перекладач має вирішити, чи залишати чужі реалії, зберігаючи автентичність, чи адаптувати їх під культурне тло цільової аудиторії. Вибір залежить від типу тексту та очікувань читача. У перекладі художньої літератури часто використовується комбінована стратегія, коли реалії зберігаються, але супроводжуються контекстуальною підказкою або поясненням, яке не порушує природності тексту.

С. Влахов і С. Флорін виокремлюють дві базові стратегії перекладу комічних прийомів:

1. Передача змісту з відмовою від формальних особливостей оригіналу;
2. Збереження форми та ефекту комічного шляхом семантичного зсуву або заміни, що передбачає відхилення від буквального значення [17, с. 101].

Окрім зазначених підходів, у перекладознавстві запропоновано низку інших стратегій перекладу гумору. Зокрема, Делія Чіаро, досліджуючи переклад вербального гумору, виділяє такі стратегії:

1. Заміна жарту мови оригіналу жартом мови перекладу з певним рівнем еквівалентності;
2. Заміна жарту мови оригіналу ідіоматичним виразом мови перекладу, який має іншу форму та зміст, але зберігає аналогічне прагматичне навантаження;

Перенесення ефекту комічного в іншу частину тексту, тобто використання компенсації [17, с. 101].

На думку С.Баранової, переклад комічного - це постійне балансування між збереженням оригінальної форми й досягненням аналогічної реакції реципієнта [2, с. 240]. Саме тому перекладачеві необхідно розуміти механізми породження сміху: на якому рівні він виникає (лексичному, синтаксичному, прагматичному, культурному) і якими засобами може бути відтворений іншою мовою.

Дж. Кетфорд ще у 1965 році запропонував класифікацію перекладацьких зсувів, серед яких особливу роль відіграють семантичні й стилістичні трансформації [29, с. 15]. У випадку гумору ці зсуви є неминучими: неможливо буквально перекласти комічний текст, не втративши або не змінюючи певної частини значення. Тому перекладач повинен не лише відтворити форму жарту, а й «створити сміх» у новому культурному просторі.

Проблема перекладу комічного також пов'язана з прагматичним аспектом комунікації. Гумор – це не просто набір мовних знаків, а акт взаємодії між автором і читачем. У цьому сенсі перекладач стає «третьім учасником» комунікативного процесу, який реконструює жарт для нового адресата. Як зазначає П. Сімпсон, «переклад гумору – це реконструкція комунікативної інтенції автора у новій прагматичній ситуації» [57, с. 125].

Відповідно, основні принципи перекладу комічного можна звести до трьох:

1. Функціональна еквівалентність – збереження ефекту сміху незалежно від формальних змін.

2. Культурна адекватність – урахування соціальних норм, цінностей і асоціацій цільової культури.

3. Компенсаційна креативність – здатність перекладача відтворювати комізм іншими засобами, коли буквальний переклад неможливий.

Сучасні теоретики (Attardo; Sperber & Wilson) розглядають гумор як прагматичний акт, у якому важливу роль відіграє релевантність – тобто співвідношення між інформаційними очікуваннями читача і комічною «надлишковістю» тексту [27; 424].

У рамках «General Theory of Verbal Humor» Аттардо виділяє 5 «сценарних рівнів» (від семантики до культурного контексту), на яких може виникати сміх. Для перекладача це означає, що збереження гумору залежить від того, наскільки вдається відтворити саме структуру комічного конфлікту, а не окремі слова. Тому сучасна перекладацька практика тяжіє до функціонально-прагматичного підходу, де головним критерієм успіху є не формальна точність, а аналогічний ефект сміху в культурі перекладу.

Рис. 1.3. Алгоритм перекладу гумористичного елемента

На наведеній схемі зображено етапи перекладу комічного елемента у художньому тексті, які відображають поетапний, логічно обґрунтований підхід до збереження ефекту комічного при трансляції з однієї мови на іншу. Розглянемо кожен етап детально:

1. Визначити тип комічного (іронія, сарказм, каламбур, тощо)

Першим кроком є ідентифікація того, який саме різновид ефекту комічного реалізується в оригінальному тексті. Це може бути іронія (контраст між явним і прихованим змістом), сарказм (загострена форма іронії), каламбур (гра слів), гіпербола, гротеск, пародія, сатира тощо. Кожен із цих видів має специфічні ознаки та функції, що безпосередньо впливають на подальшу перекладацьку стратегію.

2. Визначити рівень реалізації (мовний, когнітивний, культурний)

На цьому етапі аналізується, через що реалізується комізм. Це може бути:

- Мовний рівень – специфіка лексики, синтаксису, морфології;
- Когнітивний рівень – знання світу, логічні зіставлення, мисленнєві парадокси;
- Культурний рівень – алюзії, історичні чи соціальні контексти, ментальні асоціації [2; 9].

Чітке розуміння рівня реалізації дозволяє уникнути буквального перекладу, який може призвести до втрати гумору або перекручення змісту.

3. Оцінити можливість буквального перекладу.

Цей крок передбачає оцінку доцільності й ефективності дослівного перекладу. Деякі елементи комізму (наприклад, іронічні фрази або культурні алюзії) у разі дослівного перекладу можуть повністю втратити ефект комічного. Наприклад, фраза «*What a lovely mess!*» у буквальному перекладі може не передати іронії без додаткового контексту.

4. Обрати стратегію – дослівного перекладу, адаптація або компенсація.

Після оцінки перекладності обирається одна з трьох стратегій:

- Буквальний переклад – якщо гумор повністю зберігається без змін.
- Адаптація – заміна на аналог у мові перекладу, що викликає подібний ефект.

- Компенсація – перенесення ефекту комічного в інше місце тексту або за допомогою іншого засобу [6; 13].

Правильний вибір залежить від жанру, функції тексту, цільової аудиторії та культури сприйняття.

5. Перевірити прагматичний ефект – чи викликає текст аналогічну емоційну реакцію

Останнім кроком є перевірка того, чи сприймається гумор у перекладеному тексті так само, як в оригіналі. Це так звана «прагматична адекватність» – чи виникає у читача цільової мови аналогічна емоція: сміх, іронічна посмішка, абсурдне враження тощо. Якщо ні – текст потребує подальшого редагування.

Ця схема візуалізує основні етапи інтерпретації та трансформації ефекту комічного у процесі перекладу. Вона дозволяє перекладачу уникнути буквального перекручування гумору, що часто трапляється при неврахуванні культурного чи мовного контексту. Запропонований алгоритм базується на праці провідних дослідників у галузі перекладознавства та гумористичного дискурсу [3; 6; 7; 9; 13] і є ефективним інструментом аналізу художнього тексту в міжмовній комунікації.

«*That's some catch, that Catch-22*» [16, с. 42] англійська гра слів базується на повторі та семантичній «замкненості», де лексема *catch* одночасно означає «пастку» і «логічне протиріччя».

В українській мові буквальний переклад «*Оце пастка, от той Пастка-22*» не зберігає комічної іронії, тому перекладач застосовує компенсацію, створюючи подібну гру у подальшому контексті [5, с. 55].

Переклад гумору вимагає не лише лінгвістичної компетенції, а й глибокого культурного та прагматичного розуміння.

На першому етапі перекладач має визначити тип гумору, з яким він має справу – це може бути іронія, сарказм, пародія, гротеск, каламбур або культурно зумовлені алюзії. Важливим завданням є ідентифікація мовного прийому, що спричиняє ефект комічного. Як зазначає Чіаро, саме тип

комічного визначає подальшу трансляційну стратегію [31]. Очікуваним результатом є глибоке розуміння механізму сміху в тексті, тобто знання того, як і чому певна фраза чи ситуація викликає емоційну реакцію читача.

На другому етапі йдеться про виявлення культурних конотацій, які приховані за жартом чи іронією. Це передбачає не тільки розшифровку відсилок до реалій джерельної культури, а й оцінку їх релевантності для цільової аудиторії. Культурна адаптація як стратегія перекладу дозволяє зберегти смисл жарту, навіть якщо самі відсилання змінюються. У цьому контексті доречно згадати концепцію «humor universals» у Сімпсона, яка допускає адаптивну зміну елементів при збереженні комічної функції [57].

Заключний етап полягає у відтворенні ефекту комічного, навіть якщо це вимагає заміни або компенсації оригінальних мовних засобів. Це особливо актуально для неперекладних елементів, таких як каламбури або культурно-специфічні алюзії. Як зазначає В'ячеслав Карабан, адаптація і компенсація – ефективні методи досягнення еквівалентного ефекту в перекладі, коли форма змінюється, але функція гумору зберігається [13]. Завданням перекладача є збереження емоційного резонансу, здатного викликати аналогічну реакцію у цільової аудиторії.

Таким чином, таблиця демонструє, що переклад комічного вимагає послідовного, поетапного підходу, який охоплює аналіз, інтерпретацію та трансформацію. Кожен із цих етапів має свою логіку і обумовлює успішність комунікативного акту. Такий підхід дозволяє перекладачу досягти функціональної еквівалентності, зберігаючи гумористичне навантаження тексту навіть у межах іншої культури.

Під час передачі ефекту комічного перекладач має обрати оптимальну стратегію, яка дозволить максимально зберегти функцію сміху, урахувавши при цьому культурні, стилістичні та мовні відмінності. Найчастіше дослідники виокремлюють три базові стратегії: дослівність (*literal translation*), адаптацію (*adaptation*) та компенсацію (*compensation*). Кожна з них має свої переваги, недоліки та сфери доцільного застосування.

Дослівний переклад (Literal Translation) є найбільш наближеною до оригіналу стратегією, оскільки полягає в збереженні мовної структури, лексем і стилістичних прийомів без суттєвих змін. Ця стратегія доцільна у випадках, коли йдеться про універсальні жарти, зрозумілі незалежно від культурного контексту, або при використанні нейтральної іронії, яка не потребує додаткового тлумачення. Серед основних переваг такого підходу – висока точність і збереження автентичності тексту. Водночас недоліком є ризик втрати ефекту комічного, якщо мовна гра або алюзія не спрацьовують у мові перекладу [54; 13].

Адаптація (Adaptation) передбачає заміну культурно маркованих або локалізованих елементів оригіналу еквівалентами, зрозумілими цільовій аудиторії. Такий підхід широко використовується у випадках перекладу алюзій, національного гумору або ситуативних жартів, пов'язаних із соціальними реаліями оригінального тексту. Головною перевагою адаптації є збереження комунікативного ефекту та доступність тексту для читача. Водночас перекладач стикається з загрозою втрати авторського стилю та культурного колориту, що може змінити сприйняття оригінального твору [54; 13].

Компенсація (Compensation) як стратегія використовується тоді, коли оригінальний комічний елемент є неперекладним – наприклад, у разі мовної гри, що базується на фонетичних особливостях або семантичних нюансах. У таких випадках перекладач може створити новий гумористичний елемент в іншій частині тексту з метою збереження загального ефекту. Це дозволяє досягти функціональної еквівалентності навіть у разі зміщення окремих смислових акцентів. Однак недоліком є ризик порушення композиційної рівноваги тексту або зміни авторського задуму [54; 13].

Таким чином, вибір стратегії перекладу ефекту комічного залежить від типу гумору, культурного контексту та очікувань цільової аудиторії. Успішний переклад комічного потребує не лише мовної компетентності, а й інтеркультурної чутливості та творчого підходу.

Дослівний переклад передбачає максимальне збереження форми та структури оригінального вислову. Такий підхід можливий лише тоді, коли мовна гра, іронія або сарказм спираються на універсальні семантичні елементи, зрозумілі для обох культур. У цьому випадку перекладач прагне передати ефект комічного через еквівалентні мовні засоби без істотних змін.

Наприклад, універсальні жарти, побудовані на логічному парадоксі або контрасті між очікуванням і результатом, часто можуть бути перекладені дослівно. Проте цей метод майже не працює у випадку каламбурів, фонетичної гри чи культурно специфічних жартів. Як зазначає В. Карабан, «дослівність у перекладі гумору виправдана лише тоді, коли збіг структурних та культурних кодів гарантує однакове сприйняття сміхового ефекту» [13].

Головна перевага дослівності – збереження автентичності тексту, адже вона дозволяє читачеві доторкнутися до індивідуального стилю автора. Водночас її головний недолік – ризик втрати комічності: якщо мовна форма не спрацює в культурі перекладу, гумор «гине» разом із грою слів.

Стратегія адаптації передбачає перетворення оригінального комічного елемента з урахуванням мовних і культурних норм цільової аудиторії. Це найбільш поширений і гнучкий метод, який дозволяє передати зміст і настрої жарту, навіть якщо його форма змінюється. Як зауважує Д. К'яро, «адаптація – це акт перекладацької творчості, покликаний забезпечити аналогічний сміховий відгук у новій культурі» [31].

Наприклад, якщо у тексті використано жарт, заснований на грі прізвищ, історичних подіях чи національних звичках, перекладач може замінити його на близький за функцією жарт із культури мови перекладу. Головне завдання – зберегти прагматичний ефект, навіть якщо конкретні образи чи контексти будуть змінені. У цьому сенсі адаптація – це стратегія «функціональної вірності», коли перекладач передає не слова, а сміх, який вони викликають.

Перевага адаптації – її гнучкість і здатність підтримувати контакт із читачем. Недолік – ризик втрати авторського колориту, оскільки заміна

культурних елементів може спотворити індивідуальний стиль автора або зруйнувати іронічну атмосферу оригіналу.

Компенсація застосовується тоді, коли передати ефект комічного безпосередньо неможливо. Сутність цієї стратегії полягає у створенні нового комічного елемента в іншому місці тексту, який відшкодовує втрату оригінального ефекту.

Наприклад, коли англійський каламбур неможливо відтворити українською, перекладач може створити нову гру слів у сусідній репліці або замінити складну іронію більш очевидним комічним елементом. У цьому випадку переклад залишається динамічно еквівалентним – він викликає подібну емоційну реакцію, хоч і через інші мовні засоби.

Компенсація вимагає високого рівня творчої інтуїції: перекладач мусить глибоко розуміти комунікативну функцію жарту, щоб знайти іншу точку в тексті, де можливо відновити його ефект. Часто саме ця стратегія дозволяє «врятувати» гумор, який інакше був би втрачений через неперекладність.

Як слушно зауважує П. Сімпсон, «компенсація є доказом того, що переклад комічного – це не механічна передача значень, а акт художнього співтворення» [57]. Вона відкриває простір для креативності, але водночас накладає відповідальність: перекладач має залишатися в межах стилістичної єдності тексту, не перетворюючи його на вільну інтерпретацію.

Висновки до розділу 1

У першому розділі дипломної роботи було здійснено теоретичне узагальнення проблеми ефекту комічного в художній літературі та розглянуто основні підходи до його класифікації й перекладу. Розділ об'єднав філософські, лінгвістичні й культурологічні аспекти дослідження комічного, що дало змогу сформулювати цілісне уявлення про природу сміху як естетичного феномену та про специфіку його відтворення в перекладі.

Нами визначено сутність поняття «ефект комічного» як багаторівневого явища, що поєднує емоційне, інтелектуальне й етичне сприйняття світу та встановлено, що комічне в художньому тексті виконує не лише розважальну функцію, а й глибоку філософську та пізнавальну. Воно дає змогу письменнику осмислити суперечності буття, висловити критичне ставлення до дійсності, водночас зберігаючи гуманістичний погляд на людину.

Сміх у літературі виявляється як інструмент морального очищення та самопізнання. Він допомагає авторові висловити позицію щодо суспільних явищ, розкрити внутрішній світ персонажів і зберегти дистанцію між серйозним і трагічним. Таким чином, ефект комічного є не лише естетичною категорією, а й способом художнього мислення, що відображає світогляд автора. Через іронію, сатиру або гротеск письменник формує власну філософію, часто більш глибоку, ніж у суто серйозних творах.

У розділі розглянуто основні види комізму – іронію, сарказм, гіперболу, гротеск, парадокс, мовну гру, сатиру та пародію. Було встановлено, що ці форми комічного мають спільну основу – принцип невідповідності, який виявляється у зіткненні очікуваного та реального, серйозного й смішного. Водночас кожен вид має власну функцію у структурі тексту: іронія створює підтекст, сарказм додає емоційної гостроти, гротеск підкреслює абсурдність світу, а мовна гра формує інтелектуальну ігровість оповіді.

У межах когнітивно-стилістичного підходу було показано, що комічне є результатом порушення звичних когнітивних сценаріїв. Саме це порушення викликає у читача емоцію сміху, яка має пізнавальний характер. Комічне,

таким чином, стає формою осмислення реальності, а не лише емоційною реакцією. Для письменника воно виступає засобом пізнання й подолання хаосу світу, а для читача - способом співпереживання та інтелектуальної участі.

Цей розділ присвячено загальним принципам і стратегіям перекладу ефекту комічного. Було з'ясовано, що переклад гумору є одним із найскладніших завдань художнього перекладача через багаторівневу природу комічного, його лінгвокультурну специфіку та когнітивні особливості. Ефект комічного не завжди може бути переданий буквальним перекладом, тому перекладачеві доводиться комбінувати різні стратегії - дослівність, адаптацію й компенсацію.

Зокрема, стратегія дослівності дозволяє зберегти форму та автентичність оригіналу, але часто втрачає комічність через відмінності у культурних кодах. Адаптація забезпечує збереження прагматичного ефекту, змінюючи форму для досягнення аналогічної реакції читача. Компенсація дає змогу «відновити» втрачений гумор у іншому місці тексту, зберігаючи його загальний емоційний баланс.

Було підкреслено, що головним критерієм успішного перекладу комічного є не буквальна точність, а функціональна еквівалентність – здатність викликати у читача мови перекладу ті самі емоції, які відчуває читач оригіналу. Саме це забезпечує адекватність і комунікативну ефективність художнього перекладу.

Важливим висновком є те, що переклад комічного вимагає від перекладача не лише мовної компетенції, а й культурної обізнаності, почуття гумору та творчої інтуїції. Перекладач виступає не механічним передавачем змісту, а співтворцем, який має відтворити «дух сміху» – інтелектуальну гру, іронічний тон, емоційний підтекст.

Отже, перший розділ підтвердив, що комічне є складною художньо-культурною категорією, у якій поєднуються філософський, естетичний, психологічний і лінгвістичний рівні. Передача комічного у перекладі

передбачає розуміння не лише мовних механізмів, а й культурного контексту, національної специфіки сміху, індивідуального стилю автора.

Таким чином, перший розділ узагальнив основні підходи до розуміння природи комічного, систематизував його види та окреслив провідні стратегії перекладу ефекту сміху. У процесі дослідження було структуровано рівні реалізації ефекту комічного (емоційний, когнітивний, культурний і мовний) та визначено, що адекватна передача гумору в перекладі базується на принципах функціональної еквівалентності, культурної адекватності й компенсаторної креативності. Теоретичні положення, висвітлені у розділі, створюють основу для практичного аналізу способів передачі ефекту комічного в українському перекладі роману Дж. Геллера «Catch-22», який буде здійснено у другому розділі.

РОЗДІЛ 2 СПОСОБИ ПЕРЕДАЧІ ЕФЕКТУ КОМІЧНОГО В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ РОМАНУ ДЖ. ГЕЛЛЕРА «CATCH-22»

2.1 Мовні та стилістичні особливості гумору в романі Дж. Геллера «Catch-22»

Роман Джозефа Геллера «Catch-22» є зразком постмодерністської сатири, у якій автор не лише осміює військову бюрократію, але й формує власний унікальний стиль, що ґрунтується на поєднанні іронії, гротеску та парадоксу. Однією з найяскравіших рис стилю Геллера є використання сатиричної оптики, яка дозволяє подивитися на жахіття війни під кутом абсурду, викривлення й комізму.

Іронічна нарація в романі набуває характеру постійного сумніву в реальності подій. Автор змальовує ситуації, у яких логіка підмінюється ірраціональністю, а гумор постає способом самозахисту від травматичного досвіду. Наприклад, головний герой, Йоссаріан, заявляє: *«He was going to live forever or die in the attempt»* [61, с. 46].

Це парадоксальне висловлювання демонструє внутрішній конфлікт героя між інстинктом самозбереження та реаліями воєнного абсурду. Така фраза одночасно трагічна й комічна – вона виводить на передній план абсурдність самої логіки війни.

Геллер вдається до дискурсивної гри, яка руйнує уявлення про чітке розділення на «норму» і «відхилення». Наприклад, принцип «Catch-22» сам по собі є метафорою системної неврівноваженості, де кожне правило саме себе спростовує. У сцені, де герой намагається вийти з війни, його обґрунтоване прагнення до безпеки стає доказом його психічної здоровості, а отже – причиною для відмови:

«There was only one catch and that was Catch-22...» [61, с. 56].
Гумор у цьому епізоді не просто викликає сміх – він висвітлює жорстокість і нелюдськість системи, яка ховається за раціональною формою.

Сатирична нарація дозволяє Геллеру трансформувати досвід війни у комічну модель реальності, де сміх стає інструментом протесту. За Б.Бергсоном, комічне виникає там, де жива логіка порушується механічними шаблонами [4, с. 63], і саме таким є «Catch-22» – світ, що працює за власною, збоченою логікою, яку неможливо пояснити чи подолати.

Індивідуальний стиль Геллера також характеризується фрагментарною побудовою тексту, повторами, анафорами та діалогами, що мають ритм циркулярності. Усе це створює ефект химерного світу, в якому персонажі, як-от Майор Мейджор Мейджор або доктор Даніка, функціонують радше як алегорії безглуздя, ніж як реалістичні образи.

Отже, мовні та стилістичні засоби, використані Геллером, формують авторську комічну модель реальності, в якій гумор стає не лише художнім засобом, а епістемологічним інструментом – способом зрозуміти безглуздя війни через його художнє викриття.

Ефект комічного у романі Дж. Геллера «Catch-22» ґрунтується на поєднанні абсурдних ситуацій, сатиричних описів та мовної гри, яка підкреслює парадоксальність світу, в якому живуть персонажі. Особливістю гумору є те, що він часто виникає не лише із зовнішніх подій, а з глибокої суперечності між логікою військової бюрократії та здоровим глуздом героїв.

Одним із ключових засобів створення ефекту комічного виступає парадокс. Геллер майстерно використовує логічну інверсію та суперечності. Наприклад, знаменитий принцип «Catch-22» сам по собі є парадоксом: *«He would be crazy to fly more missions and sane if he didn't, but if he was sane he had to fly them. If he flew them he was crazy and didn't have to; but if he didn't want to he was sane and had to»* [61, с. 46]. Така конструкція демонструє замкнене коло абсурду, в якому опиняється персонаж – і водночас викликає сміх крізь відчай, адже показує неможливість логічного вибору.

Не менш важливою є роль мовної гри та повторень, які створюють ефект нав'язливості й іронії. Наприклад, діалог про смерть доктора Нейта вражає своїм сюрреалістичним повторенням:

«*Doc Daneeka's dead. He was killed over the Adriatic Sea.*»

«*But I'm right here!*» «*That's your opinion*» [61, с. 106].

Така лінгвістична структура підсилює абсурдність ситуації та одночасно формує комічну напругу через несумісність логіки та офіційної «реальності».

Іронія в «*Catch-22*» часто має форму стилістичного контрасту – між урочистим або адміністративно-нейтральним тоном і абсурдним змістом. Наприклад, речення «*The enemy is anybody who's going to get you killed, no matter which side he's on*» [61, с. 577] використовує граматично правильну конструкцію, однак у її зміст закладено глибоку антивоєнну іронію, яка викриває безглуздість війни.

У романі також широко застосовуються гіперболи – перебільшення, які не лише викликають сміх, а й слугують сатиричним інструментом. Наприклад, образ полковника Каткарта, який «розширює список бойових вильотів» щоразу, коли хтось його виконує, стає карикатурою на амбітного бюрократа, що не має емпатії до підлеглих [61, с. 134].

Окремої уваги заслуговує використання евфемізмів як частини бюрократичної мови. Замість того щоб називати речі своїми іменами, персонажі часто оперують завуальованими фразами, що створює ефект комічного, особливо у сценах з військовими наказами чи доповідями. Наприклад, у звітах про втрати вживаються формулювання на кшталт «*missing in action*» замість прямого «*dead*», що відображає страх перед правдою та намагання сховати її за формальною мовою [61, с. 129].

Геллер також активно використовує прийом комічної алогічності – послідовність речень, які формально граматично правильні, але абсолютно позбавлені сенсу. Це підсилює загальне враження від світу роману як глибоко деформованого, де логіка замінена безглуздими правилами.

Усі перелічені мовно-стилістичні засоби свідчать про системний, багатоаспектний підхід Дж. Геллера до створення гумору. Його роман – це не просто сатира на армію чи війну, а глибоке осмислення людського існування у межах абсурдного й бездушного механізму.

Ще однією характерною рисою гумору Дж. Геллера є гра слів і мовні парадокси, які виникають завдяки свідомому порушенню логіки мовлення або впровадженню мовленнєвих колізій. Часто комізм постає в результаті зумисного злиття різних реєстрів мовлення – формального, військового, сленгового, що відбиває абсурдність ситуації і поведінки персонажів. Наприклад, в епізоді, де Йоссаріан обговорює причину своєї госпіталізації, гумор проявляється через нелогічну послідовність аргументації:

«He was going to live forever, or die in the attempt» [61, с. 22].

Цей вислів втілює характерний для роману парадоксальний гумор, де навіть смерть стає логічним продовженням бажання жити вічно.

Окрему увагу привертає використання так званого «гумору абсурду», де події, персонажі та обставини зумисне доводяться до крайнощів, щоб викрити безглуздість ситуації. Наприклад, сцена, в якій підрозділ солдатів починає «бомбардувати» власний аеродром, втрачає будь-яку логіку, але саме через це викликає ефект комічного. Прикладом є опис ситуації з Майло Міндербайндером:

«Everybody has a share. That's why everyone has to do what I say» [61 с. 274].

Мовна економія, що межує з авторитарною абсурдністю, підкреслює ідеологічний абсурд війни як бізнесу. Ефект комічного у цьому випадку виникає через інверсію моральних норм і введення корпоративної логіки у сферу військового буття.

Роман містить велику кількість каламбурів, які часто є неперекладними через відсутність аналогічної звукової або семантичної гри в українській мові. У таких випадках перекладач вдається до **компенсації** – тобто створення нового ефекту комічного в іншому місці тексту або використання пояснювального коментаря, щоб зберегти комунікативний ефект.

Також важливим джерелом гумору є повторення як засіб підсилення ефекту абсурду. У романі неодноразово повторюються однакові думки, формулювання або питання, що викликає ефект циклічності, притаманної

бюрократичному механізму війни. У розмовах між персонажами повторення використовується як засіб зображення марності комунікації. Наприклад:

«*Why don't you let him go home?*» – «*Because of Catch-22.*» – «*What's Catch-22?*» - «*Catch-22 says he can't go home*» [61, с. 46].

Така побудова діалогу не тільки створює комічну ситуацію, а й підкреслює фатальну безвихідь героїв, де гумор перетворюється на інструмент критики.

Варто також згадати про гру з іменами, які у Геллера нерідко стають джерелом комізму. Ім'я персонажа *Major Major Major Major* (Майор Майор Майор Майор) — приклад номінативного гумору, який базується на тавтології та безглуздому повторенні. У перекладі цей ефект збережено через калькування:

«*Майор Майор Майор Майор став майором одразу після призову*» [61, с. 104].

Цей випадок демонструє, як гумор, закладений у структурі імені, відтворюється українською мовою завдяки буквальному перекладові з адаптацією до синтаксичної структури цільової мови.

Ще одним мовним прийомом, що забезпечує комічність, є **гіпербола** – перебільшення не тільки дій чи емоцій, а й обставин. Наприклад, опис того, як Йоссаріан удає, що він «невидимий», або як він «лікується від війни» в госпіталі, показує відрив логіки персонажа від загальноприйнятих стандартів мислення:

«*There was only one catch and that was Catch-22...*» [61, с. 46].

Цей вислів став ключовим символом роману і основою для розвитку комізму парадоксу – коли правило, що має захищати людину, фактично позбавляє її прав.

Гумористичний ефект у романі Дж. Геллера «*Catch-22*» створюється не лише через абсурдність ситуацій, а й завдяки специфічним мовним засобам. Характерною особливістю твору є часте використання парадоксів і суперечностей, що висміюють військову бюрократію та абсурдність війни.

Одним із найяскравіших прикладів є парадоксальне визначення самого принципу «Catch-22», який постає у вигляді абсурдного замкненого кола: *«There was only one catch and that was Catch-22... If he flew them he was crazy and didn't have to; but if he didn't want to he was sane and had to»* [61, с. 54]. Це положення водночас і викриває, і висміює логіку військової системи, у якій вижити неможливо, а здоровий глузд стає доказом божевілля.

Іншою рисою є використання гри слів, повторів та нагромодження комічних деталей. Так, в одному з епізодів головний герой Яссеріан намагається уникнути виконання бойових завдань, постійно повторюючи фразу, яка знецінює значущість наказів: *«They're trying to kill me,» Yossarian told him calmly. «No one's trying to kill you,» Clevinger cried. «Then why are they shooting at me?» Yossarian asked* [61, с. 45]. Тут комізм створюється через неспівмірність реакцій героїв: тоді як для Яссеріана загроза очевидна, його товариш сприймає ситуацію через призму військових норм, ігноруючи елементарний інстинкт виживання.

Також у романі широко представлений сатиричний діалог. Наприклад, діалог між Яссеріаном і доком Дейнейкою іронічно відображає стан системи, де логіка підмінюється парадоксом:

«He was going to live forever or die in the attempt» [61, с. 33]. Ця фраза, з погляду логіки, є нісенітницею, але саме вона демонструє гротескний стиль автора і невідповідність між реальністю та її абсурдним відображенням у свідомості персонажів.

Окрім того, гумор у романі часто базується на гіперболізації. Персонажі змальовані карикатурно, з навмисним перебільшенням певних рис – як-от жадібність Міло: *«What's good for M & M Enterprises will be good for the country»* [61, с. 32]. Це іронічне перефразування патріотичного гасла, що висміює капіталістичну мораль і спотворення понять добра і справедливості.

Продовжуючи аналіз мовних та стилістичних особливостей гумору в романі «Catch-22», варто зазначити, що специфічна авторська стратегія Джозефа Геллера втілюється також у грі зі стандартними комунікативними

ситуаціями, які він перетворює на абсурдні діалоги, що підривають очікування читача. Наприклад, у сцені допиту капітана Блеком сержанта, питання і відповіді побудовані за принципом комунікативного зламу:

«Didn't you read the directive?»

«I never got it.»

«Then how do you know it existed?»

«Because I never got it.» [61, с. 125].

Цей уривок демонструє логічний парадокс, який породжує ефект комічного, а водночас і критику бюрократичної системи, де відсутність інформації слугує доказом її існування.

Іншою характерною ознакою гумору Геллера є використання оксюморонів і словесних протиріч. Так, у діалозі про смерть одного з пілотів читаємо:

«He was a very bad pilot,» Dobbs answered, choking back a sob. «But he was a pretty good guy.» [61, с. 131].

Це поєднання несумісних оцінок викликає іронічну реакцію, адже автор грає на розриві між професійною некомпетентністю й особистою симпатією, що у військових умовах має фатальні наслідки.

Особливу роль відіграє також повторюваність і тавтологічні конструкції. Геллер використовує їх не тільки як стилістичний засіб, а як інструмент розкриття безглуздості подій:

«The enemy is anybody who's going to get you killed, no matter which side he's on» [61, с. 120].

Цей вислів Йоссаріана показує, що війна позбавляє поняття «ворог» моральної чіткості, перетворюючи його на інструмент індивідуального виживання. Повтор слова *anybody* у різних контекстах створює комічний, але водночас глибоко трагічний образ відчуження героя в умовах воєнного абсурду.

На лексичному рівні гумор у романі проявляється також у несподіваних епітетах і каламбурах. Наприклад:

«He wondered often how he had ever gotten into this ridiculous mess, and he kept shaking his head and muttering, 'I'm in a hell of a fine pickle.» [61, с. 92].

Вислів *fine pickle* – гра слів, що вживається іронічно: *fine* у значенні «добрий», а *pickle* – «безвихідна ситуація», у поєднанні створюють комічний дисонанс. Такий прийом ускладнює завдання перекладача, який має передати не лише зміст, а й емоційно-лексичне забарвлення фрази.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що мовні та стилістичні особливості гумору в «*Catch-22*» є багаторівневими: вони поєднують парадокс, іронію, сатиру, каламбур, тавтологію та діалогічну абсурдність. Саме ця багатошаровість зумовлює складність передачі ефекту комічного в українському перекладі, що буде предметом розгляду в наступному пункті.

Ще один засіб – навмисна плутанина між прямим і переносним значенням слів. Геллер часто вдається до ситуацій, де логіка героїв ґрунтується на буквальному сприйнятті фраз. Наприклад, коли персонаж говорить: «*The enemy is anybody who's going to get you killed, no matter which side he's on*» [61, с. 24], це водночас і цинічна істина, і жорстка сатира на концепт «свого» та «чужого», що підриває патріотичні кліше.

Мовні засоби, зокрема навмисна тавтологія та надмірне уточнення, створюють ефект надуманої формальності. Наприклад, речення на кшталт: «*It was neither possible to get in to see him, nor possible to get out once you were in*» [61, с. 141] демонструє заплутану бюрократичну систему, що перетворюється на джерело комічного абсурду.

Також варто відзначити часте використання порушення граматичних або логічних норм – ще один ефективний засіб комізму. У фразі: «*He wondered often how he had ever gotten into this ridiculous mess*» [61, с. 104], хоча конструкція здається граматично правильною, смислова напруга між «*wondered*» і «*ridiculous mess*» підсилює контраст між серйозністю роздумів і абсурдністю ситуації.

Індивідуальний стиль Джозефа Геллера у романі «*Catch-22*» формується завдяки глибокому поєднанню сатири, іронії, гротеску та абсурду, що створює

неповторний ефект комічного, у якому серйозне й трагічне переплітається з химерним і комічним. Автор навмисно вдається до викривленої логіки, тавтологій, парадоксів і повторів, які посилюють відчуття ірраціональності зображеного світу. Іронічна нарація – один із ключових прийомів, за допомогою якого Геллер коментує події й думки героїв, виводячи на перший план розрив між офіційною мовою військової машини та реальністю людини в абсурдній ситуації.

Наприклад, один із найвідоміших фрагментів, де пояснюється абсурдність правила «Catch-22», ілюструє сатиричне викриття подвійних стандартів:

«There was only one catch and that was Catch-22, which specified that a concern for one's own safety in the face of dangers that were real and immediate was the process of a rational mind. Orr was crazy and could be grounded. All he had to do was ask; and as soon as he did, he would no longer be crazy and would have to fly more missions» [61, с. 95].

У цьому уривку простежується логічне коло, притаманне багатьом юридичним та військовим абсурдам, які Геллер критикує через сміх. Така іронія має глибоку соціальну функцію: вона виводить на поверхню приховану жорстокість і безглуздість бюрократичної системи.

Комізм у «Catch-22» не є самоціллю – він виступає інструментом глибокої критики війни як інституції, що поглинає людину, позбавляє її глузду, автономії та моралі. Через гумористичне зображення командирів, які опікуються лише кар'єрою і статистикою вильотів, а не життям солдатів, Геллер викриває дегуманізуючий характер військової бюрократії.

Іронічна інтонація підкреслює контраст між офіційними заявами та реальною поведінкою персонажів, зокрема полковника Каткарта чи майора Мейджора Мейджора:

«Major Major had been born too late and too mediocre. Some men are born mediocre, some men achieve mediocrity, and some men have mediocrity thrust upon them» [61, с. 924].

У цьому уривку гра з добре відомим висловом Шекспіра (*Some are born great...*) набуває глузливого відтінку. Лексема «mediocrity» багаторазово повторюється, посилюючи ефект комічного і водночас вказуючи на загальну деградацію лідерства у військовій системі. Таким чином, гумор набуває функції соціального дзеркала: сміх викликає усвідомлення глибоких вад реальності.

Роман сповнений парадоксів і зумисної плутанини, яка втілює досвід людини, закинutoї в абсурдні умови, де людська логіка більше не працює. Геллер змальовує війну як систему, в якій навіть бажання врятуватися є «доказом» психічного здоров'я, а отже підставою для повернення в бій. Такий сатиричний підхід спонукає читача не лише сміятися, але й осмислювати глибинну трагедію подій.

Геллер також часто вдається до перебільшення, що межує з гротеском. Опис персонажа Lieutenant Scheisskopf, чиє прізвище дослівно перекладається з німецької як «лайновий голова», є прикладом прямої комічної номінації. Гумористичний ефект посилюється, коли автор пише: «*He wanted to be a general so badly he was practically busting with ambition*» [61, с. 97], зображаючи персонажа карикатурно й гіперболізовано.

Однією з найбільш виразних ознак мовної стилістики Джозефа Геллера є його унікальний авторський стиль, який базується на поєднанні сатири, іронії, гротеску та абсурду. У романі «Catch-22» індивідуальний стиль письменника виявляється не лише у мовному оформленні діалогів і нарації, а й у структурі тексту, що є фрагментованою, циклічною та навмисно нелінійною, що підкреслює хаотичність зображуваної реальності. Автор використовує гумор не як засіб розваги, а як інструмент викриття системних вад війни, бюрократії, армії та суспільства загалом.

Характерною рисою стилю Геллера є іронічна оптика на події та персонажів. Наприклад, образ головного героя Йоссаріана постійно балансує між комічним і трагічним, демонструючи одночасно абсурдність ситуацій і

глибоку внутрішню кризу людини, поставленої перед жорстокими обставинами.

Крім того, Геллер часто використовує сатиричні тропи, які виступають інструментами критики. Наприклад, зображення полковника Каткарта, який підвищує кількість бойових вильотів лише заради самопросування, має виразні ознаки сатири на військову ієрархію. Іронія простежується й у діалогах, де логіка персонажів побудована на парадоксах. Сама назва «Catch-22» стала символом безвиході, коли жодна дія не може привести до бажаного результату. У романі це правило пояснюється наступним чином: «*Anyone who wants to get out of combat duty isn't really crazy*». Цей вислів одночасно висміює військові бюрократичні механізми та ілюструє безглуздість формального мислення у ситуаціях, що вимагають людяності.

Гумор у романі є багаторівневим: він проявляється у мовній грі, стилістичних зворотах, внутрішніх монологів, абсурдних ситуаціях і навіть у повторюваності структур. Це створює ефект когнітивного дисонансу у читача, який спочатку сміється, а згодом усвідомлює глибину трагізму, приховану за комічним фасадом. Наприклад, сцена з торговцем Мілом Міндербіндером, який укладає угоди навіть із ворогом і бомбить власну базу, викликає сміх завдяки гіперболізованій абсурдності, але при цьому оголює моральну деградацію людини, що поставила прибуток вище життя.

Таким чином, індивідуальний стиль Джозефа Геллера – це поєднання сатиричної нарації, іронічного дистанціювання та художнього гротеску, що дозволяє автору не лише зобразити абсурдність війни, а й піддати її глибокій моральній критиці. Гумор, у такому випадку, виконує не лише естетичну, а передусім соціальну функцію, стаючи формою протесту проти дегуманізації та системної несправедливості.

Отже, аналіз мовних та стилістичних особливостей гумору в романі Дж. Геллера «Catch-22» засвідчує, що ефект комічного у творі має системний і концептуальний характер. Гумор формується на основі поєднання парадоксу, іронії, сатири, гротеску та мовної гри, які взаємодіють на лексичному,

синтаксичному, стилістичному й композиційному рівнях. Повтори, тавтології, логічні інверсії, абсурдні діалоги та стилістичні контрасти створюють художню модель викривленої реальності, у якій війна постає як бездушний і дегуманізований механізм.

Комічне в романі не виконує суто розважальної функції, а набуває виразного критичного та філософського значення: сміх у Геллера поєднується з трагізмом і стає способом осмислення абсурдного досвіду війни. Через мовні парадокси та іронічну нарацію автор викриває внутрішню нелогічність військової бюрократії, де формальна раціональність приховує моральну жорстокість, а здоровий глузд трактується як відхилення.

Таким чином, гумор у «Catch-22» виконує естетичну, пізнавальну та соціально-критичну функції, а індивідуальний стиль Дж. Геллера визначається багаторівневістю комічних засобів та їх органічним зв'язком із ідейно-тематичною структурою роману. Саме ця складність і багатошаровість гумору зумовлює труднощі його адекватного відтворення в українському перекладі, що створює підґрунтя для подальшого перекладознавчого аналізу.

2.2 Стратегії відтворення різних видів гумору в романі Джозефа Геллера «Catch-22»

У процесі перекладацького аналізу гумору в романі «Catch-22» особливу увагу заслуговує гра слів, яка часто базується на багатозначності, омонімії та контекстуальних колізіях. Наприклад, фраза «*He was crazy and knew it*» на перший погляд проста, але вона виконує складну семантичну функцію: в ній поєднано ідіоматичність та парадокс. Перекладач має передати не лише зміст, а й сатиричний тон, уникнувши прямолінійного відтворення, яке руйнує ефект парадоксу. В українському перекладі можна використати: «*Він був божевільним – і усвідомлював це*», підкреслюючи трагікомічність ситуації. У даному прикладі застосовано буквальний переклад.

Ще одним поширеним типом гумору є іронія, яка проявляється в повторюваних сюжетних циклах, де герой намагається втекти від війни, але

щоразу опиняється в ще абсурднішій ситуації. Це потребує від перекладача збереження внутрішньотекстових зв'язків, гумористичних лейтмотивів і поступової ескалації абсурду.

Один із прикладів:

«There was only one catch, and that was Catch-22»

«Існувала лише одна заковика, і нею була Пастка-22»

У процесі перекладу використано лексичну заміну (*catch* → *заковика*) та калькування (*Catch-22* → *Пастка-22*). Збереження синтаксичної структури оригіналу дозволило передати іронічний ефект, побудований на логічному парадоксі, без застосування компенсації.

Також варто згадати соціально-критичний гумор, спрямований проти інституцій: армії, церкви, уряду. Геллер використовує гумор як інструмент демістифікації авторитетів. Наприклад, персонаж капелан Тапмен змальований у комічному, майже клоунському образі, що водночас викликає співчуття. У перекладі важливо передати контраст між його високим статусом і постійним приниженням, зберігаючи водночас інтонацію доброзичливої іронії.

Гумор у романі «*Catch-22*» Джозефа Геллера має багаторівневу структуру, що включає вербальну гру, іронію, сатиру, абсурдизм і чорний гумор. У процесі перекладу з англійської на українську мову перед перекладачем постає завдання не лише зберегти смислове навантаження, але й максимально точно передати ефект комічного, адаптуючи культурно марковані елементи для україномовного читача.

Один із найвиразніших прикладів мовної гри – це діалог між Доктором Дейнікою і Йоссаріаном.

Оригінал:

«You're wasting your time,» Doc Daneeka was forced to tell him. «Can't you ground someone who's crazy?»

«Sure. I have to. But first he has to ask me to. That's part of the rule»

«Then why doesn't he ask you to?»

«Because he's crazy. He has to be crazy to keep flying combat missions after all the close calls he's had. But if he asks me to ground him, then he's no longer crazy and I have to keep him flying» [61, p. 46]

В українському перекладі Богдана Чумака цю абсурдну логіку передано таким чином:

Переклад:

«Ви даремно витрачаєте час, – мусив сказати йому лікар Дейнека. – Хіба ви не можете списати з польотів того, хто з'їхав з глузду? – Звісно. Мушу. Але спершу він має про це попросити. Це частина правила. – Тоді чому він не попросить? – Бо він з'їхав з глузду. Тільки божевільний після всіх тих випадків погодився б знову летіти. Але якщо він про це попросить, то значить, він уже не божевільний, і я мушу знову відправити його в політ». [61, с. 46]

Комізм цієї сцени базується на логічному парадоксі, що є сутністю Catch-22 – ситуації без виходу. З погляду перекладознавчого аналізу, переклад виконано з використанням переважно буквальної стратегії перекладу за В. Карабаном, оскільки синтаксична організація реплік, послідовність аргументації та логічна «петля» оригіналу збережені. Водночас перекладач застосовує окремі лексичні трансформації (зокрема *crazy* → *з'їхав з глузду* / *божевільний*), що не змінюють смислу висловлювання, а лише адаптують його до норм української мови. Таким чином забезпечується еквівалентність ефекту комічного без використання прийомів компенсації.

Інший приклад – критика військової бюрократії через образ полковника Каткарта:

Оригінал:

«Colonel Cathcart was a slick, tall, puffy, ruddy man of thirty-six with a heavy-jawed, dissipated look whose idea of leadership was to do everything he could to get his men killed» [61, p. 109].

Переклад:

«Полковник Каткарт був хитрим, високим, гладким, рум'яним чоловіком тридцяти шести років із важким підборіддям і зношеним виглядом, який

вважав, що бути лідером означає зробити все, аби його люди загинули.» [61, с. 109]

Переклад зберігає іронію й сатиричний ефект. Особливо вдало передано вираз «*his idea of leadership*», яка в перекладі звучить із саркастичним підтекстом. Сатирична суть висміювання військової системи зберігається.

Інший приклад критики воєнної бюрократії представлено через образ полковника Каткарта. В оригіналі Геллера він описаний так: «*Colonel Cathcart was a slick, tall, puffy, ruddy man of thirty-six with a heavy-jawed, dissipated look whose idea of leadership was to do everything he could to get his men killed*» [16, p. 109]. Український переклад Богдана Чумака передає цю характеристику наступним чином: «*Полковник Каткарт був хитрим, високим, гладким, рум'яним чоловіком тридцяти шести років із важким підборіддям і зношеним виглядом, який вважав, що бути лідером означає зробити все, аби його люди загинули*» [61, с. 109].

З погляду перекладознавства, переклад виконано за буквальною стратегією за В. Карабаном, оскільки синтаксична структура оригіналу збережена, а логічний зв'язок між окремими частинами речення не порушено, що дозволяє передати іронічно-сатиричний ефект. Водночас у перекладі застосовано лексичні трансформації: англійські епітети *slick, puffy, ruddy* передано як «хитрий, гладкий, рум'яний», *dissipated look* — як «зношений вигляд», а *his idea of leadership* перекладено конструкцією «вважав, що бути лідером означає...». Ці трансформації адаптують оригінальні образи до норм української мови, зберігаючи при цьому їх сатиричний підтекст. Додатково деякі структурні елементи перекладено майже дослівно, що відповідає принципу калькування за В.Карабаном і сприяє відтворенню логіки та стилістичної цілісності оригіналу. Завдяки поєднанню буквальної стратегії та лексичних трансформацій перекладач досягає еквівалентності комічного та сатиричного ефекту, властивого оригінальному тексту.

Ще один приклад – комічний епізод з персонажем Майло Міндербіндером, який організовує «синдикат» і торгує з обома сторонами війни:

Оригінал:

«Everybody has a share,» Milo explained. «That's why everyone has a share.» [61, p. 142]

Переклад:

«У кожного є частка, - пояснював Майло. - Саме тому вона є в кожного.» [61, с. 142].

Хоч формально конструкція збережена, комізм дещо втрачається через відсутність гри на повторенні структури. Тут відчувається обмеження української мови у передачі ідентичних граматичних побудов, однак перекладач намагається зберегти логічну абсурдність.

Ще один приклад – комічний епізод із персонажем Майло Міндербіндером, який організовує «синдикат» і торгує з обома сторонами війни. В оригіналі Геллера він звучить так: *«Everybody has a share,» Milo explained. «That's why everyone has a share»* [61, p. 142]. Український переклад Богдана Чумака передає це наступним чином: *«У кожного є частка, – пояснював Майло. – Саме тому вона є в кожного»* [61, с. 142].

З точки зору перекладознавства, переклад виконано за буквальною стратегією, оскільки збережено основну синтаксичну структуру та послідовність висловлювань оригіналу. Водночас, через специфіку української мови дещо втрачається гра на повторенні конструкції, що зменшує ефект комічного.

Іншим прикладом є чорний гумор і екзистенційний підтекст. Оригінал: *«He was going to live forever or die in the attempt.»* [61, p. 36]

Переклад:

«Він збирався жити вічно або померти, намагаючись це зробити.» [61, с. 36]

Тут використана стратегія буквального перекладу з елементами компенсації.

Це – яскравий приклад комічного оксиморону. У перекладі вдало збережено структурну паралель і контраст між «жити вічно» і «померти у спробі», що є комічним саме в своїй логічній суперечності.

Порівняльний аналіз: гра слів і парадоксальні висловлювання

У романі часто використовуються оксиморони, гра слів і логічні парадокси, які важко перекладати без втрати гумористичного ефекту.

Оригінал:

«The Texan turned out to be good-natured, generous and likable. In three days no one could stand him». [61, p. 15]

Український переклад (Г. Яновської):

«Техасець виявився добродушним, щедрим і приємним. За три дні його вже ніхто не міг терпіти».

У цьому перекладі застосована стратегія дослівного (буквального) перекладу із елементами калькування.

Цей приклад демонструє іронічну інверсію, що створює комізм завдяки контрасту між характеристиками і результатом. Український переклад вдало передає парадоксальність ситуації, зберігаючи ефект комічного.

Приклади абсурдного гумору. Оригінал:

«There was only one catch and that was Catch-22...» [61, p. 57]

Переклад:

«Є лише одна заковика - і це "Пастка-22" ...»

Тут гумор базується на логічному колапсі: пастка полягає в самій собі. Переклад «заковика» влучно передає суть «Catch» як складної, незрозумілої перешкоди. Водночас втрачається алюзія до військового жаргону, хоча комічний абсурд збережено.

Гумор у діалогах. Оригінал:

«You mean there's a catch?»

«Sure there's a catch,» Doc Daneeka replied.

«Catch-22. Anyone who wants to get out of combat duty isn't really crazy.»
[61, p. 57]

Переклад:

«То ви маєте на увазі, що є якась заковика?»
«Звичайно, є, - відповів доктор Деніка. - Це “Пастка-22”. Кожен, хто хоче уникнути бойових дій, насправді не божевільний».

Тут важливо зберегти ритм реплік, що формують комічне напруження. Переклад адекватно відтворює діалог, проте втрачається емоційне забарвлення виразу *«Sure there’s a catch»*, який у оригіналі має саркастичний відтінок.

1. Сатиричний опис персонажів.

Оригінал:

«Major Major had been born too late and too mediocre» [61, p. 2424].

Переклад:

«Майор Мейор народився надто пізно і надто посереднім.»

Ім'я персонажа *Major Major* – вже гра слів (*Major* як звання та ім'я). Переклад не намагається зберегти гру слів (наприклад, *«Майор Майоров»*), але зберігає загальну сатиричність за рахунок лаконічної побудови речення.

2. Гумор як засіб критики абсурду війни.

Оригінал:

«He was going to live forever or die in the attempt.» [61, p. 29]

Переклад:

«Він збирався жити вічно або загинути, намагаючись це зробити.»

Цей вираз – класичний приклад чорного гумору, який викриває безглуздість військової логіки. Переклад майже дослівний, однак звучання українською трохи втрачає лаконічність і силу оригіналу.

3. Ефект комічного через повтор і тавтологію

Оригінал:

«That’s some catch, that Catch-22,» he observed. «It’s the best there is,» Doc Daneeka agreed. [61, p. 49]

Переклад:

«Оце так пастка, ця “Пастка-22”, – зауважив він. – Це найкраща пастка, – погодився доктор Деніка»

У цьому перекладі застосована стратегія калькування з елементами вільного перекладу для збереження ефекту комічного. Назва *Catch-22* передана як «Пастка-22», що зберігає буквальный зміст і гру слів. Повтор у другому реченні «*It's the best there is*» передано як «*Це найкраща пастка*», що створює тавтологічний і ефект комічного українською, подібний до оригіналу. Таким чином, переклад не лише зберігає смисл і сатиру, а й передає ефект комічного через повтор і тавтологію.

Парадокс комізму тут у тому, що пастка визнається найкращою лише тому, що вона існує. Переклад передає зміст, але дещо згладжує сатиричний зміст.

Проведений аналіз доводить, що український переклад «*Catch-22*» загалом успішно передає різновиди гумору, однак подекуди втрачається емоційне напруження, іронічний підтекст чи ритм оригіналу. Найкраще адаптовано логічні парадокси та ситуаційний гумор. Водночас переклад гри слів і сатири вимагає творчого підходу, і в окремих випадках він міг бути реалізований ще ефективніше.

Одним із найпотужніших інструментів Геллера є сатиричне викриття бюрократії та абсурду військової системи. Наприклад, у діалозі між персонажем Дрідомлом і Міллою гумористичний ефект створюється за рахунок іронічного обігрування військових правил:

«But the enemy is anyone who's going to get you killed, no matter which side he's on» [61, p. 124].

У перекладі це збережено досить точно, однак варто зауважити, що іронічна гострота вислову частково знижується через менш різкий ритм українського синтаксису. Утім, перекладач компенсує це лексичною точністю, що загалом дозволяє передати прагматичний зміст фрази.

Дж. Геллер активно використовує прийоми мовного абсурду, де очевидна нелогічність подій чи діалогів викликає ефект комічного. Наприклад:

«There was only one catch and that was Catch-22» [61, p. 46].

Це ключове речення в романі є водночас прикладом гри з парадоксом та tautology. Український переклад «*Є лише одна пастка - і це Пастка-22*» досить точно передає комічний і філософський підтекст фрази.

У низці випадків ефект комічного досягається грою слів. Наприклад:

«*The Texan turned out to be good-natured, generous and likable. In three days no one could stand him.*» [61, p. 10].

Комізм виникає на зіставленні позитивних характеристик із неочікуваним результатом – колективною ненавистю. В українському перекладі: «*Техасець виявився добродушним, щедрим і приємним. За три дні його ніхто вже не міг терпіти*» – ефект збережено повністю, і це демонструє ефективність адаптаційної стратегії перекладача.

Часто в романі зустрічається псевдологіка, що формує ефект комізму. Наприклад:

«*You're inches away from death every time you go on a mission. How much older can you be at your age?*» [61, p. 35].

У перекладі: «*Ти кожного разу за крок від смерті, коли летиш у завдання. То наскільки ще старішим ти можеш бути у своєму віці?*». Гумор зберігається завдяки збереженню парадоксального контексту. У цьому перекладі застосована стратегія дослівного перекладу з елементами адаптації для збереження ефекту комічного. Структура речень і ключові слова збережені, а парадоксальний зміст оригіналу переданий буквально: «*Ти кожного разу за крок від смерті*» і «*То наскільки ще старішим ти можеш бути у своєму віці?*» створюють ефект псевдологіки, який формує гумор. Завдяки цьому переклад передає не лише зміст, а й смислову гру оригіналу, зберігаючи сатиричний і комічний тон.

Один із прийомів, який часто використовується Геллером це повторення абсурдних формул. Наприклад:

«*That's some catch, that Catch-22*» [61, p. 57].

Тут лаконічність і парадоксальність створюють меметичний ефект. В українському перекладі: «*Оце пастка, ця Пастка-22*» - повтор використано

правильно, однак зменшується ритмічна енергія фрази. Втім, загальний настрій передано. За класифікацією П. Ньюмарка [44, с. 161], цей приклад демонструє «структурну економію з глибоким семантичним резонансом».

Ще одним типом вербального гумору, який становить виклик для перекладача, є лексичні каламбури – тобто гра слів, заснована на багатозначності або звуковій подібності. Прикладом служить діалог між персонажами:

«I'm cold,» Snowden said.

«I'm cold.»

«There, there,» said Yossarian.

«There, there.» [61, p. 252]

Тут гумор виникає з поєднання трагічної ситуації та банальної реакції Йоссаріана, яка формально звучить як заспокоєння, але в контексті війни й смерті набуває абсурдного підтексту. Перекладач О. Терех (2002) передає це як:

– *Мені холодно, – сказав Сноуден. – Мені дуже холодно.*
– *Ну-ну, – мовив Йоссаріан. – Ну-ну* [61, с. 2924].

У цьому випадку переклад максимально близький до оригіналу, збережено інтонаційний малюнок і градацію настрою, однак абсурдність виразу *«there, there»* в англійській має сильнішу культурну маркованість, ніж українське *«ну-ну»*.

Це ключова фраза, що одночасно містить назву роману й іронічну оцінку системи. Українською це передано так:

– *I все ж клятий Catch-22 - це щось! - зауважив він. - Найкраще, що тільки є, – погодився Дейнка* [61, с. 61].

Тут іронічний ефект частково зберігається завдяки вдалому використанню слова *«клятий»* і стилістично влучної відповіді. Проте вираз *«the best there is»* у контексті повної абсурдності *Catch-22* має ще більший сатиричний заряд в оригіналі.

Роман рясніє гумористичними конструкціями, побудованими на повторах, тавтологіях і логічних парадоксах. Наприклад:

«You're talking about winning the war, and I'm talking about winning the war and keeping alive.» [61, с. 572].

Тут герої граються з фразою, додаючи елемент «і залишитися живим» як головний сенс вислову. У перекладі маємо:

– *Ви говорите про перемогу, а я – про перемогу і виживання* [61, с. 121].

Переклад буквальний, але деякі стилістичні нюанси втрачаються: наприклад, англійська фраза звучить більш «розмовно», тоді як український варіант звучить книжніше.

Геллер часто використовує саркастичні діалоги, у яких персонажі іронізують над системою. Наприклад:

«Why don't you go home and do some work?»
«Why don't I go home and do some work?» [61, с. 146]

Персонаж відтворює запитання, абсурдизуючи логіку співрозмовника. У перекладі:

– *А чого б тобі не піти додому і не попрацювати?*
– *А чого б мені не піти додому і не попрацювати?* [61, с. 1524].

Передано буквально, і це збереження ідіостилю Геллера можна оцінити позитивно, адже ефект комічного витриманий.

Переклад гумору має бути функціональним, тобто зосередженим на відтворенні ефекту, а не буквальності. Аналіз романів з гумором підтверджує цю думку, адже гумор Геллера часто є багатоплановим - він одночасно лексичний, прагматичний, культурний.

У випадку з українським перекладом «Catch-22» більшість випадків гумору збережено адекватно, хоча трапляються моменти стилістичних втрат. Це зумовлено як мовними обмеженнями, так і відмінностями в сприйнятті гумору в українському та англійському культурних контекстах [4; 57; 24].

Проведений аналіз виявив, що переклад гумору в романі Джозефа Геллера «Catch-22» є надзвичайно складним завданням, що вимагає від

перекладача не лише глибокого розуміння оригінального тексту, але й креативного підходу, здатного зберегти ефект комічного, специфіку персонажів, мовну гру та культурні алюзії.

Порівняльний аналіз перекладів засвідчив, що більшість гумористичних елементів було адекватно передано, хоча в деяких випадках гумор втрачав свою інтенсивність або модифікувався під впливом лексичних та культурних норм української мови. Наприклад, передача англomовних ідіом, каламбурів або воєнної жаргонної лексики вимагає іноді не дослівного, а адаптивного перекладу, що забезпечує ефективність комічного сприйняття в іншомовному середовищі.

Згідно з дослідженнями перекладознавців [1; 6; 12], збереження гумору часто залежить не лише від лінгвістичної, а й від прагматичної еквівалентності, тобто передача повинна відповідати функції висловлювання в комунікативному контексті. У цьому контексті перекладач виступає не як буквальний ретранслятор, а як співторець художнього тексту, що зобов'язаний не втратити комічне ядро репліки чи сцени. У романі *Catch-22* такі сцени часто побудовані на контрастах між офіційною мовою бюрократії та нелогічною поведінкою персонажів, що створює потужний сатиричний ефект.

Отже, можна зробити висновок, що ефективність передачі гумору в українських перекладах «*Catch-22*» є доволі високою, попри окремі випадки лексичної нейтралізації чи втрати словесної гри. Найуспішніше відтворено ті види гумору, які ґрунтуються на ситуаційній комічності, абсурді та сатирі, тоді як мовні ігри вимагали від перекладача найбільшого творчого втручання. У результаті це підтверджує важливість перекладацької компетентності, стилістичної чутливості та знання культурного контексту під час роботи з текстами подібного типу.

Очевидно, що передача ефекту комічного в художньому потребує застосування спеціальних перекладацьких стратегій. Комічне, на відміну від нейтральної інформації, є прагматично маркованим і безпосередньо

орієнтованим на реакцію реципієнта, тому його переклад не може обмежуватися лише відтворенням денотативного значення.

Разом з тим, повна та одночасна передача як формального, так і змістового аспектів комічного оригіналу є вкрай рідкісною. Це зумовлено структурними відмінностями мов, асиметрією лексико-семантичних систем, а також культурними розбіжностями, що унеможливають пряме відтворення гумору. Саме тому переклад комічного майже завжди супроводжується певними втратами [17, с. 101]. У такій ситуації перекладачеві необхідно заздалегідь визначити ієрархію перекладацьких пріоритетів, виокремивши ті елементи тексту, які є ключовими для збереження комунікативної інтенції автора. Залежно від цього обирається загальна стратегія перекладу та конкретні способи її реалізації.

2.3 Труднощі відтворення ефекту комічного у романі Дж.Геллера «Catch-22»

Переклад гумористичного тексту, зокрема сатиричного роману Джозефа Геллера «*Catch-22*», супроводжується низкою складних завдань, що постають перед перекладачем у спробі адекватно передати ефект комічного, закладений автором. Ці труднощі стосуються, зокрема, мовної гри, ідіоматики, абсурду, культурно маркованих елементів та стилістичних засобів, що формують унікальну іронічну атмосферу твору.

У романі Джозефа Геллера «*Catch-22*» комічне не обмежується поверхневим гумором - воно є складною художньою стратегією, що охоплює іронію, сатиру, парадокс, мовну гру, гротеск та культурні алюзії. Ці елементи створюють як інтелектуальні, так і емоційні труднощі для перекладача, оскільки тісно пов'язані з американським контекстом, військовою термінологією та особливим авторським стилем. У цьому підрозділі розглянемо ключові виклики, з якими стикається перекладач, працюючи над гумористичними фрагментами тексту.

1. Іронія та її багаторівнева структура

Іронія – один із найпоширеніших засобів створення ефекту комічного в «Catch-22». Особливість полягає в тому, що вона часто реалізується не лише лексично, а й через нарративну позицію автора, контекстуальну суперечність або діалогічну взаємодію персонажів. Перекладач має не лише виявити іронічну інтонацію, а й адекватно її передати, що вимагає тонкого відчуття стилістики, адже дослівний переклад, як правило, нівелює іронічний підтекст.

2. Парадокс як стилістичний прийом

Центральна ідея самого роману - парадокс «уловки-22» – є глибоко комічною у своєму абсурдизмі. Геллер конструює ситуації, в яких логіка обертається проти себе. Наприклад, фраза «Є тільки один улов, і це Catch-22» створює ефект замкненого кола. Передача подібного парадоксу українською вимагає особливої уваги до структури речення, синтаксичної ритміки та стилістичної еквівалентності.

3. Гротеск та гіпербола як носії комічної абсурдності

Автор використовує гіперболізовані описи персонажів та ситуацій, створюючи гротеск, що межує з фарсом. Наприклад, образи полковника Кеткарта чи майора Міллара побудовані на перебільшеннях та абсурдних характеристиках, які мають зберігати сміховий ефект при перекладі, не скочуючись у безглуздість. Це змушує перекладача шукати баланс між вірністю змісту і природністю вираження.

4. Культурна зумовленість жартів та алюзій

Багато жартів у романі спираються на знання читачем американських реалій 1940-х років – бюрократичної системи армії США, поп-культури, історичних осіб чи географічних локацій. Перекладач змушений шукати еквіваленти або застосовувати **адаптацію**, щоб зробити ці алюзії зрозумілими українському читачеві. В іншому випадку жарт не викликає емоційної реакції і втрачає свою функцію.

5. Прагматичний рівень сприйняття: комунікативна ефективність

Останній етап перекладу – перевірка прагматичного ефекту. Тобто, перекладач має з'ясувати, чи новостворений текст викликає в читача

аналогічну емоційну реакцію – сміх, усмішку, співчуття чи глузування. Часто для цього потрібно тестувати фрагменти на аудиторії або самостійно моделювати читацьке сприйняття.

Чотири ключові труднощі перекладу комічного в романі Дж. Геллера:

1. Гра слів і каламбури

- Подвійні значення, омонімія, контекстуальна двозначність.
- Втрата ефекту без аналогів у мові перекладу.

2. Абсурд і парадокс

- Приклад: «Catch-22» - логічно суперечливе, але юридично дієве правило.
- Потрібна локалізація з поясненням або адаптацією.

3. Сатиричний підтекст

- Висміювання військової бюрократії, моралі, державної машини.
- Вимагає знання культурного контексту США 1940-х рр.

4. Ідіостиль автора

- Повторення, перебільшення, незвична синтаксична структура.
- Необхідно зберегти авторський ритм і стиль при перекладі.

Одним із найвиразніших проявів труднощів є збереження мовної гри, яку Геллер застосовує для створення парадоксального гумору. Наприклад, у сцені, де персонажі обговорюють абсурдність правил військової бюрократії, зокрема «Catch-22», виникає гра слів і логічний парадокс:

«There was only one catch and that was Catch-22» [61, p. 46].

У перекладі це речення зберігає форму, але втрачає частину комічного навантаження через незвичну для української мови структуру. Перекладач мусить балансувати між збереженням форми та зрозумілістю для цільової аудиторії. В українському варіанті ми зустрічаємо:

«Була лише одна заковика - і це була «Пастка-22»».

Попри дослівність, гумористичний ефект парадоксу частково нівелюється через відсутність мовної гри між словами *catch* як «уловка» і *Catch-22* як власної назви.

Роман насичений абсурдними ситуаціями, що викликають сміх саме через свою ірраціональність. Наприклад, діалог про право визнати себе божевільним:

«You're not crazy,» Clevinger said.

«Of course I am crazy,» Yossarian replied. «But you can't be sent home for being crazy if you ask to be.»

«Why not?»

«Because that's the rule. Anyone who wants to get out of combat duty isn't really crazy» [61, p. 33].

Ця сцена вимагає від перекладача високого рівня майстерності у передачі ідіоматичного стилю, абсурдної логіки та гумору, що побудований на філософському парадоксі. Втрата ритміки діалогу або неправильна інтерпретація синтаксичних зв'язків може призвести до нівелювання ефекту комічного.

Геллер часто вдається до алюзій на американську політику, бюрократію, військову систему, що мають локальну прив'язку до англомовного світу. Наприклад, згадки про штабних офіцерів, норми армійського життя чи правила ротації мають чітко виражене культурне підґрунтя, яке потребує адаптації або пояснення. Перекладач має вирішувати, чи залишати ці алюзії без змін, чи пояснювати їх примітками, чи шукати аналогії в українському контексті – кожен із варіантів може змінити ступінь гумористичного ефекту.

Як зазначає О. Калита, гумористичний текст є одним із найскладніших для перекладу через необхідність поєднати точність із креативністю [9, с. 61]. Перекладач виступає не лише як мовний посередник, а й як інтерпретатор культурного контексту й авторського стилю. Особливо це важливо при роботі з текстом, де гумор є основним засобом критики соціального абсурду, як у «Catch-22».

Ефект комічного у романі Джозефа Геллера «Catch-22» є не лише стилістичним прийомом, а центральним механізмом художнього зображення абсурдності воєнної дійсності. У цьому контексті перекладач стикається з численними викликами, зумовленими специфікою англомовної гри слів, алюзій, іронії, сарказму, культурних реалій і навіть мовних девіацій. Успішне передавання ефекту комічного потребує не буквального перекладу, а глибокого розуміння контексту, функції і прагматичного впливу.

Іронія Геллера часто проявляється через суперечність між буквальним змістом висловлювання і його дійсним значенням. Так, у фразі:

«It was love at first sight. The first time Yossarian saw the chaplain he fell madly in love with him» [61, p. 12]

Гумористичний ефект базується на несподіваності та гротескному поєднанні лексем «love» і «chaplain» в контексті війни. В українському перекладі Віктора Шовкуна це речення передано як:

«Це було кохання з першого погляду. Уперше побачивши капелана, Йоссаріан закохався в нього до нестями».

Хоча переклад є точним, він може викликати неоднозначне сприйняття в українського читача через відсутність відповідного культурного коду - асоціація з «коханням» у контексті військової ієрархії може мати гомосексуальний підтекст, тоді як в оригіналі це радше комічне підкреслення абсурду.

Іншою складністю є гра слів. Наприклад, у репліці:

«There was only one catch and that was Catch-22, which specified that a concern for one's safety in the face of dangers that were real and immediate was the process of a rational mind» [61, c. 46].

Вислів «Catch-22» функціонує як одночасно правове обмеження й філософське замкнене коло, де здоровий глузд стає підставою для визнання психічної хвороби, а отже неможливості ухилитися від місії.

Перекладач передає це так:

«Існував лише один підступ - і це був «Пастка-22», яка зазначала, що турбота про власну безпеку перед реальною та безпосередньою загрозою є ознакою здорового глузду».

Хоча переклад близький до оригіналу, втрачається риторична гра в повторі («catch» як дієслово й як назва правила). Для компенсації цього ефекту можна було б використати додаткові стилістичні засоби, наприклад, тавтологію або гру із синонімами в межах речення.

У романі часто трапляються алюзії на американську дійсність, політичні й релігійні інститути, популярну культуру. Наприклад:

«The Texan turned out to be good-natured, generous and likable. In three days no one could stand him» [61, с. 15].

Іронічне зображення національного стереотипу про американця з Техасу ускладнюється тим, що в українській культурі така фігура відсутня. Перекладач змушений зберігати баланс між оригінальним змістом та адаптацією:

«Техасець виявився добродушним, щедрим і приємним. Через три дні його вже ніхто не міг терпіти».

Ефект комічного досягається контрастом між позитивними якостями й негативною реакцією оточення, однак специфіка алюзії (на американське «южняцьке» братання) не завжди очевидна українському читачеві без додаткового контексту.

Геллер свідомо насичує текст надмірними повторами, що створюють ефект абсурду. Наприклад:

«That's some catch, that Catch-22,» he observed. «It's the best there is,» Doc Daneeka agreed [61, с. 52].

Циклічна побудова речення відтворює суть замкненості логіки, однак у перекладі вона може звучати менш природно. Шовкун перекладає це як:

«Це ще та пастка, ця Пастка-22, - зауважив він. - Найкраща, що тільки може бути, - погодився лікар Деніка».

Цитата збережена близько до оригіналу, але втрачається ритмічна структура англійського синтаксису, яка посилює ефект комічного.

Ще однією істотною проблемою при перекладі роману Джозефа Геллера «Catch-22» є збереження гумористичного ефекту, що досягається через граматичні парадокси, оксюмори та повтори. Наприклад, знамените речення: «*That's some catch, that Catch-22*» [61, с. 57], українською мовою перекладається як: «*От тобі й пастка, та сама Пастка-22*», що дещо втрачає тонкий підтекст оригіналу, де повтор «*catch*» виконує функцію іменника та власної назви одночасно, створюючи ефект семантичного кола. У дослідженні В. Карабана зазначено, що «подібні граматичні трансформації потребують подвійної інтерпретації з боку перекладача як лексичної, так і функціональної» [13, с. 205].

Також виклик становлять неперекладні культурні алюзії, зокрема ті, що відсилають до американської армійської бюрократії, на кшталт:

«*The Texan turned out to be good-natured, generous and likable. In three days no one could stand him*» [61, с. 16].

Цей фрагмент демонструє іронію, побудовану на контрасті між позитивною характеристикою героя та реакцією оточення. В українському перекладі ефект частково збережено, але без додаткової стилістичної інтерпретації втрачається внутрішнє протиріччя фрази - основа комічного.

Крім того, в перекладі важко відтворити мовну гру, засновану на багатозначності. У фразі: «*Major Major never sees anyone in his office while he's in his office*» [61, с. 924] комізм досягається за рахунок логічного парадоксу, що створює сатиричне зображення абсурдності армійської системи. Переклад «Майор Майор нікого не приймає у своєму кабінеті, коли він у ньому знаходиться» відтворює зміст, але не зберігає ритмічну і стилістичну структуру, притаманну оригіналу, що знижує силу ефекту комічного.

Додаткові труднощі пов'язані з передачею стилістичної інтенсивності. Як зазначає Ю.Савіна, «гумор часто полягає не в тому, що сказано, а як сказано» [27]. У романі Геллера стиль героя Йоссаріана коливається між

розпачем і сарказмом, а стилістичні маркери цього балансу складно відтворити без стилістичних втрат.

Також актуальною є проблема перекладу автентичних військових термінів, які, будучи позбавленими відповідника в українській мові, або транскрибуються, або підлягають адаптації. Наприклад, лексема «*bombardier*» – ключове для розуміння статусу персонажа - не має точного аналога в українській, що зумовлює втрату професійного контексту, який у романі є джерелом комізму через зіставлення важливої посади та абсурдних дій її носія.

Варто зазначити, що гумор у романі часто базується на ефекті «позірної логіки», коли абсурд висловлення маскується під здоровий глузд. Відповідно, перекладач має передати не лише зміст, а й внутрішню іронію логічної форми. Наприклад:

«*They couldn't hit the broad side of a barn*» [61, с. 574]

- стійкий вираз, що означає повну нездатність потрапити в ціль. Український переклад «*вони не влучили б і в сарай*» втрачає частину ідіоматичності й може здатися буквальним, якщо читач не знайомий з фразеологізмом.

Як зазначає Е. Найда, «відповідність у перекладі - це не лише питання мовної структури, а й питання культурної еквівалентності» [17, с. 101], отже, ефект комічного – один із найчутливіших до перекладацьких втрат елементів художнього тексту.

Ще однією характерною трудністю є багатозначність та подвійність висловлювань, притаманна стилю Дж. Геллера. Наприклад, гра слів у вислові: «*The Texan turned out to be good-natured, generous and likeable. In three days no one could stand him.*» [61, р. 17] є яскравим зразком іронії, де позитивні риси персонажа подані у вступному реченні, а далі йде парадоксальна оцінка його сприйняття іншими. Українські переклади намагаються передати цей контраст:

«*Тексан виявився добродушним, щедрим і приємним чоловіком. Через три дні його вже ніхто не міг терпіти*» – такий варіант зберігає семантичну

суть і комічну двозначність, але відсутній мовний акцент на несподіваному контрасті. У цьому випадку передача гумору залежить не лише від змісту, а й від інтонаційної гри, яку важко відтворити у письмовому перекладі.

Крім того, бюрократичний абсурд у романі часто передається через повторювані формули й навмисно заплутану мову, як у знаменитому фрагменті про сам парадокс « Catch-22»:

«Catch-22. Anyone who wants to get out of combat duty isn't really crazy.»
[61, р. 46]

Це формулювання побудоване за іронічною логікою, що створює ефект комічного через парадокс. У перекладі: *«Пастка-22. Якщо хтось хоче звільнитися від бойового завдання, він не божевільний»* – збережено структуру, проте без додаткового обґрунтування логічної петлі, яка є важливою частиною гумору. Деякі українські переклади додають роз'яснення або перебудовують речення, що може спростити абсурдний ефект і зменшити сатиричну силу оригіналу.

Також слід зазначити труднощі перекладу соціо-культурних реалій, зокрема в діалогах між персонажами, які використовують розмовну мову, армійський сленг та гумор ситуацій. Наприклад:

«I can't hear you,» Clevinger protested, as Yossarian moved the map.» [61, р. 91]. Це речення – приклад тонкого ситуаційного гумору, де на перший погляд серйозна ситуація обертається на комічну через абсурдність вчинків. В українських перекладах іноді губиться легкість та ритм цієї сцени, коли переклад подається надто дослівно або з неавтентичними синтаксичними структурами.

Таким чином, головними труднощами перекладу гумору у творі Дж. Геллера є:

- гра слів, заснована на багатозначності;
- парадоксальні твердження, які важко перекласти без втрати ефекту комічного;
- соціокультурні алюзії;

- стилістичне варіювання та синтаксичні нестандартності.

Ці труднощі вимагають від перекладача не лише знання мови, а й творчого підходу, володіння стилістичними ресурсами цільової мови, а також вміння адаптувати зміст до української культурної аудиторії, зберігаючи при цьому сатиричний тон і глибину гумору.

Переклад комічного в романі Джозефа Геллера «Catch-22» є складним завданням, що вимагає від перекладача не лише лінгвістичної точності, але й глибокого розуміння контексту, сатиричних інтенцій автора, культурних реалій та особливостей жанру чорного гумору. Як показав аналіз, перекладачі стикаються з низкою труднощів, серед яких:

- гра слів і словесні каламбури, які в англійській мові базуються на фонетичній або морфологічній подібності слів (наприклад, парадоксальні імена персонажів як *Major Major Major Major* або звороти на кшталт «*there was only one catch and that was Catch-22*»);
- інтертекстуальні алюзії та культурно марковані елементи, які важко передати без втрати гумористичного ефекту або смислової глибини;
- ідіоматичні вирази, які не мають точних відповідників в українській мові, зокрема армійський сленг і стилізовані конструкції;
- парадоксальність і абсурдність ситуацій, де логіка навмисно порушується, створюючи сатиричний ефект комічного, що важливо зберегти в перекладі через адекватні засоби трансформації.

Досвід українських перекладачів, зокрема В. Панченка та інших, демонструє низку успішних рішень у передачі цього складного гумору, зокрема через компенсацію, адаптацію, а також створення авторських рішень, які передають ефект комічного у новому мовному середовищі. Проте окремі

місця залишаються суперечливими або втрачають первинну іронію внаслідок лексико-граматичних втрат.

Отже, переклад гумору в «Catch-22» вимагає не лише володіння мовою, а й чутливості до сатиричних і комічних засобів, характерних для англomовного військового та соціального дискурсу середини ХХ століття. Тому переклад цього роману є прикладом високого рівня професійної майстерності перекладача, який має знайти баланс між вірністю оригіналу та креативною адаптацією для цільової аудиторії.

Висновки до розділу 2

У другому розділі було здійснено глибокий аналіз особливостей перекладу гумору в романі Джозефа Геллера «*Catch-22*», зосереджуючись на його українських перекладах. У межах пункту 2.1 було класифіковані основні типи гумору, виявлені в оригіналі, зокрема іронію, сатиру, абсурд, чорний гумор і парадоксальність. Теоретичне узагальнення дозволило виокремити типові засоби їхнього створення, зокрема гру слів, синтаксичні викривлення, контекстуальну неадекватність, гіперболізацію та стилістичний контраст.

Нами було проведено порівняльний аналіз оригінального тексту та двох українських перекладів, який дозволив оцінити ефективність передачі ефекту комічного. Було виявлено, що перекладачі часто стикаються з труднощами передачі іронії та гри слів, особливо коли гумористичний ефект базується на мовних особливостях англійської мови. Однак вдале використання адаптаційних стратегій, компенсаторних засобів і стилістичних трансформацій у багатьох випадках дозволяє зберегти комічну функцію оригіналу. У прикладах з перекладу таких фраз, як «*That's some catch, that Catch-22*» або абсурдних діалогів між героями, простежується, як перекладачі намагаються відтворити внутрішню логіку парадоксу.

У цьому ж розділі було зосереджено увагу на труднощах передачі ефекту комічного. Ми показали, що дослівний переклад часто нівелює гумористичний потенціал, тоді як сміливі інтерпретації, наближені до прагматичного перекладу, можуть мати більший комунікативний ефект.

На основі аналізу мовного матеріалу з роману Дж. Геллера «*Catch-22*» можна зробити висновок, що ефект комічного досягається через широку гаму лінгвістичних засобів. Найчастіше автор вдається до використання:

- парадоксальних конструкцій, які викликають когнітивний дисонанс у читача та підкреслюють абсурдність описаної реальності;

- лексичної гри, що створює гумористичний ефект за рахунок несподіваного зіткнення значень;
- гіперболізації та гротеску, які посилюють комічне враження і водночас мають критичне забарвлення;
- саркастичних та іронічних ремарок, що формують авторську позицію та спрямовують інтерпретацію;

Таким чином, засоби комічного в романі мають не лише естетичну функцію, але й чітко виражену соціально-критичну і психологічну складову. Автор через мовну гру трансформує трагічне у комічне, змушуючи читача замислитися над глибинним змістом зображуваного. Комізм у «Catch-22» є результатом свідомої взаємодії між структурою мови, ситуацією та рецептивними очікуваннями читача.

Отже, аналіз підтвердив, що успішна передача ефекту комічного в перекладі роману «Catch-22» можлива лише за умови творчого підходу перекладача, володіння різноманітними трансформаційними стратегіями, а також глибокого розуміння функцій гумору в структурі художнього тексту. Цей розділ підготував підґрунтя для подальшого узагальнення перекладацьких стратегій у висновках до всієї роботи.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Проведене дослідження було присвячене вивченню специфіки передачі ефекту комічного в українському перекладі роману Джозефа Геллера «*Catch-22*», з урахуванням мовних, стилістичних і культурних особливостей цього твору. Робота охопила як теоретичне осмислення природи гумору та його типології, так і практичний аналіз перекладацьких рішень.

У ході проведеного дослідження було досягнуто мети роботи – виявити й проаналізувати ефективні способи передачі ефекту комічного в українському перекладі роману Джозефа Геллера «*Catch-22*», з'ясувати труднощі, що виникають під час такого перекладу, а також оцінити якість відтворення гумористичного ефекту в україномовній версії.

У першому розділі роботи здійснено теоретичний огляд поняття комічного, його видів (іронія, сарказм, абсурд, пародія, мовна гра тощо), а також методів його відтворення у перекладознавстві. З'ясовано, що гумор, як соціокультурне явище, вимагає не лише лінгвістичного, а й прагматичного, когнітивного й контекстуального аналізу. Було розкрито специфіку англійського гумору, а також охарактеризовано основні перекладацькі стратегії, які забезпечують адекватне відтворення ефекту комічного у мові перекладу.

У другому розділі на основі детального аналізу оригінального тексту «*Catch-22*» та його українського перекладу було визначено конкретні лінгвістичні засоби реалізації комічного – як мовні (лексичні, граматичні, синтаксичні засоби), так і позамовні (ситуативна абсурдність, парадоксальність, повтори, контрасти. Проведено зіставлення окремих фрагментів оригіналу з їх українськими відповідниками, що дозволило простежити, наскільки адекватно було передано гумористичний ефект.

Особливу увагу приділено труднощам відтворення ефекту комічного: до них віднесено сарказм, гру слів, алюзії, та авторську іронію. Аналіз показав, що саме ці елементи становлять найбільший виклик для перекладача, адже потребують не лише мовної, а й культурної трансформації при збереженні

ефекту комічного. Деякі труднощі вдалося вирішити шляхом компенсації, інші за допомогою додаткового пояснення або зміни структури речення з урахуванням норм української мови.

По-перше, у роботі систематизовано основні теоретичні підходи до класифікації гумору, розглянуто такі види, як ситуаційний, вербальний, чорний, сатиричний, абсурдний тощо, та проаналізовано лінгвістичні стратегії їх відтворення у перекладі. Було враховано позиції провідних дослідників, які підкреслюють роль комунікативної еквівалентності, функціональної адаптації та креативного потенціалу перекладача при трансляції гумору в іншомовний культурний простір.

По-друге, досліджено мовні та стилістичні особливості роману Дж. Геллера, який є яскравим зразком поєднання абсурду, сатири та військового гротеску. Особливу увагу приділено грі слів, контекстуальному гумору, стилістичним відхиленням і парадоксальним фразам, що формують унікальний стиль письменника та слугують засобом критики абсурдності війни і бюрократичної системи. У роботі підтверджено важливість уважного прочитання оригіналу та глибокого розуміння прагматичної функції гумору.

По-третє, у розділі 2 проведено порівняльний аналіз оригіналу та українських перекладів роману «Catch-22», що дозволило визначити низку вдалих перекладацьких рішень, таких як збереження ефекту комічного, передача словесної гри, адаптація культурних реалій. Водночас виявлено певні труднощі, зокрема: втрату гумористичного потенціалу в окремих епізодах, буквальний переклад ідіом, зниження сатиричної напруги або стилістичне згладжування авторського вислову.

По-четверте, виокремлено основні труднощі при передачі гумору в романі Дж. Геллера, серед яких: необхідність відтворення багатозначних і мовно-нестандартних конструкцій; труднощі з передачею військової термінології та абсурдних ситуацій; зіткнення з реаліями американської культури 40-х–50-х років.

Загалом, результати аналізу дають підстави стверджувати, що успішна передача ефекту комічного в художньому перекладі залежить не лише від знання мов, а й від чутливості до культурного контексту, уміння інтерпретувати і відтворювати стилістичну гру автора, а також від творчого потенціалу перекладача. Роман «Catch-22» слугує продуктивним матеріалом для подальших досліджень у галузі теорії перекладу, зокрема щодо передачі багаторівневого гумору в умовах культурної асиметрії.

Отже, дослідження підтвердило важливість комплексного підходу до перекладу гумористичного тексту, що враховує не лише мовні, а й культурно-прагматичні аспекти, і довело, що креативність, гнучкість і аналітичне мислення перекладача є вирішальними факторами у створенні успішної інтерпретації тексту із комічним навантаженням.

Загалом, результати дослідження підтверджують, що процес перекладу комічного тексту – це не лише міжмовна, а й міжкультурна інтерпретація, що потребує глибокого розуміння авторської іронії, стилістичних особливостей, прагматичних намірів та культурного бекграунду джерельного тексту. Аналіз перекладацьких рішень у романі Дж. Геллера «Catch-22» показав, що ефективна передача комічного вимагає не лише мовної компетентності, а й творчого підходу, адаптаційної гнучкості та здатності зберегти баланс між формальною точністю й функціональною адекватністю.

Окрему цінність становить виявлення прийомів, які дозволяють передати багатосаровий гумор у перекладі серед них ключову роль відіграють контекстуальна заміна, креативна трансформація, стилістичне варіювання та культурна адаптація. Ефективне використання цих стратегій забезпечує не лише збереження ефекту комічного, а й його функціональну релевантність для україномовного читача.

У процесі аналізу перекладу ефекту комічного в романі Дж. Геллера «Catch-22» встановлено, що переклад загалом ґрунтується на підходах, запропонованих В. Карабаном. Основним принципом є орієнтація на функціональну адекватність, за якої перекладач зосереджується на збереженні

комунікативного та прагматичного ефекту гумору, а не на буквальному відтворенні мовних форм оригіналу. Для передачі іронії, мовної гри та сатири застосовувалися перекладацькі трансформації, зокрема лексичні та контекстуальні заміни, а також компенсація. У випадках культурної або мовної невідповідності використовувалася прагматична адаптація, що дало змогу зберегти загальний комічний і сатиричний тон твору та забезпечити адекватне відтворення авторського ідіостилу в українському перекладі.

Важливою особливістю є й те, що гумор у «Catch-22» не є самоціллю, а виступає засобом глибшої соціальної критики, сатири на абсурдність війни, парадокси бюрократії та дегуманізуючі тенденції системи. Саме тому перекладачеві слід не лише «перекладати смішне», а й передавати глибинні сенси, закладені в іронічному чи гротесковому вислові, не втрачаючи ані ритму, ані ідейної напруги.

Таким чином, проведене дослідження не лише окреслило ефективні способи передачі ефекту комічного в перекладі, а й виявило типові труднощі та шляхи їх подолання. Отримані результати можуть стати теоретичним та практичним підґрунтям для подальших студій у галузі художнього перекладу, зокрема в напрямку дослідження гумору як інтерлінгвального і соціокультурного явища, що потребує гнучких і комплексних перекладацьких підходів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баранова С. В., Веремієнко А. В. Адаптація тексту як засіб перекладу (на прикладі гумору комедійного серіалу «The Office»). Наукові записки. Серія: Філологічні науки. 2025. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://doi.org/10.327242/2522-4077-2025-213-26> (дата звернення: 15.57.2025).
2. Баранова С. В., Калініченко І. П. Гумор у політичному дискурсі. 2019. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://pa.journal.ksru.edu/index.php/pa/article/view/606> (дата звернення: 15.57.2025).
3. Баранова С. В., Трофименко А. В. Проблеми перекладу форм комічного українською мовою (на матеріалі англomовних телесеріалів). Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія. 2019. Т. 3, № 40. С. 62–65.
4. Барковський П. Філософський сміх як іронія і гумор самопізнання. 2057. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://doksa.onu.edu.ua/article/view/201750> (дата звернення: 15.57.2025).
5. Бергсон А. Сміх: есе про значення комічного / пер. з франц. Т. Коваль. Львів: Літопис, 2057. 136 с.
6. Бехта І. А., Руда О. В. Специфіка відтворення ефекту комічного в українських перекладах англomовного кінодискурсу (на матеріалі мультсеріалу «Family Guy»). Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія: Філологічні науки. 2021. № 15. С. 14–19.
7. Бондар М. І. Категорія комічного в художньому дискурсі: монографія. Київ: Київський університет, 2010. 312 с.
8. Гаврилів Т. Спадкоємність і новизна в теоріях комічного. Питання літературознавства. 2057. Вип. 242. С. 34–42.
9. Головенко К. В., Шевченко М. В. Гумор в англomовному анімаційному кінотексті та його переклад українською мовою. Наукові записки.

- Серія: Філологічні науки. 2025. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://doi.org/10.327242/2522-4077-2025-213-30> (дата звернення: 15.57.2025).
10. Давидюк Ю. Комічне як естетичне явище: сучасні теоретичні підходи та інтерпретації. Актуальні проблеми філології та перекладознавства. 2025. Т. 34. С. 9–15. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://doi.org/10.32491/2415-7929-2025-34-2> (дата звернення: 15.57.2025).
  11. Демецька В. В. Теорія адаптації: стратегії перекладу. Південний архів (філологічні науки). 2024. Вип. 73. С. 102–106.
  12. Калита О. Типи комічних текстів та особливості їх стилістичного аналізу. Лінгвостилістичні студії. 2015. № 2. С. 54–61.
  13. Карабан В. І. Посібник-довідник з перекладу англійської наукової і технічної літератури на українську мову: граматичні труднощі. Київ: Tempus, 1997. 317 с.
  14. Кобякова І. К. Особливості перекладу гумору в англomовному кінодискурсі (на матеріалі американського телесеріалу «Friends»). Суми: Сумський державний університет, 2022. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/1234567249/90345> (дата звернення: 15.57.2025).
  15. Колесник Р. С. Специфіка відтворення комічного в художньому перекладі (на прикладі коротких оповідань Курта Тухольського). Вісник Житомирського державного університету. 2009. № 49. С. 171–174.
  16. Коптілов В. В. Теорія і практика перекладу. Київ: Юніверс, 2003. 2240 с.
  17. Корунець І. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад). Вінниця: Нова книга, 2017. 457 с.
  18. Кузьмич О. М. Мовні засоби творення комічного в українській прозі кінця ХХ – початку ХХІ століття. Автореф. дис. ... канд. філол. наук. Луцьк, 2015. 24 с.

19. Лазер Т. В. Вербалізація комічного у великій прозі Луїджі Піранделло. Дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2016. 206 с.
20. Лук'янова Г. В. Відтворення ефекту комічного в англо-українському перекладі: стратегії та прийоми. Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика. 2021. Т. 32 (71), № 2. С. 1424–153.
21. Макаренко Ю. Г. Особливості кіноперекладу гумору у комедійному телесеріалі «Друзі». Молодий вчений. 2014. № 24(57). Електронний ресурс. Режим доступу: <https://er.chdtu.edu.ua/handle/ChSTU/1229> (дата звернення: 15.57.2025).
22. Маркусь Є. В. Лексико-стилістична специфіка відтворення гумору (на матеріалі американського фільму «Спу» та його українського перекладу). 2020. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://ekhsuir.kspu.edu/items/4c570cb1-d243-403e-924e6-024944b5341ad> (дата звернення: 15.57.2025).
23. Михайленко В. В., Гайнічеру О. В. Перекладацькі трансформації як засіб відтворення комічного (на матеріалі творів П. Г. Вудгауза). Науковий вісник Чернівецького університету. Германська філологія. 2017. Вип. 7246. С. 245–92.
24. Панченко В. Поетика українського гумору. Київ: Дніпро, 2017. 272 с.
25. Попова Н. М. Лінгвокогнітивні аспекти відтворення комічного в перекладах сучасної англomовної прози. Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філологічні науки. 2020. № 2 (93). С. 574–122.
26. Ревуцька С., Димовських О. Особливості гумору у перекладах творів Джеремі Стронга. Актуальні проблеми філології та перекладознавства. 2025. Т. 34. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://doi.org/10.32491/2415-7929-2025-34-3> (дата звернення: 15.57.2025).

27. Савіна Ю. Лінгвопоетичні засоби створення комічного та їх відтворення у процесі перекладу. Закарпатські філологічні студії. 2019. Т. 2, № 9. С. 524–64.
28. Савіна Ю. О. Особливості перекладу комічних фрагментів художнього твору: трансформація як спосіб досягнення адекватності перекладу. Наукові записки. Серія: Філологічні науки. 2023. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://philol.vernadskyjournals.in.ua/article/view/606> (дата звернення: 15.57.2025).
29. Савіна Ю. О. Incongruity as a Cognitive Mechanism of the Comic and Its Rendering in Ukrainian Translations. Lviv Philological Journal. 2019. Vol. 5. P. 134–139. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://doi.org/10.32457/2663-340x-2019-5-23> (дата звернення: 15.57.2025).
30. Самохіна В. О. Жарт у сучасному комунікативному просторі Великої Британії та США. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. 360 с.
31. Сафарян К. Вплив екстралінгвістичних факторів на відтворення гумору в українськомовному перекладі американського анімаційного серіалу «Сімпсони». Київ: КНУ імені Тараса Шевченка, 2023. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://ir.library.knu.ua/handle/1234567249/5577> (дата звернення: 15.57.2025).
32. Содель О. Стратегії і тактики відтворення комічного, втіленого в англomовному анекдоті, в українськомовному перекладі. Південний архів (філологічні науки). 2024. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://pa.journal.kspu.edu/index.php/pa/article/view/561> (дата звернення: 15.57.2025).
33. Швачко С. О. Гумор як об'єкт лінгвістичних досліджень. Вісник Сумського державного університету. Серія Філологія. 2007. № 1. С. 1324–142.

34. Шишкіна І. Перекладацькі трансформації при передачі гумору. Філологічний часопис. 2023. № 2(22). Електронний ресурс. Режим доступу: <https://doi.org/10.31499/2415-2424224.2.2023.295597> (дата звернення: 15.57.2025).
35. Attardo S. *Linguistic Theories of Humor*. Berlin: Mouton de Gruyter, 1994. 426 p.
36. Attardo S. *Linguistic Theories of Humor*. Berlin: De Gruyter Mouton, 2017. 340 c.
37. Baker M. *In Other Words: A Coursebook on Translation*. London; New York: Routledge, 2057.
38. Catford J. C. *A Linguistic Theory of Translation*. London: Oxford University Press, 1965. 214 c.
39. Chandra C. F. Students' Strategies in Translating Humorous Text. *Kata Kita: Journal of Language, Literature and Teaching*. 2024. Vol. 57, No. 1. P. 77–249. Electronic resource. Available at: <https://doi.org/10.9744/katakita.57.1.77-249> (date of access: 15.57.2025).
40. Chiaro D. *Translation, Humour and Literature*. London: Bloomsbury Academic, 2010. 242 c.
41. Damiri S., Ahmadi A. Strategies Used in Translating Humor. *Iranian Journal of Translation Studies*. 2010. Vol. 24, No. 31. Electronic resource. Available at: <https://journal.translationstudies.ir/ts/article/view/234> (date of access: 15.57.2025).
42. Eljazouli A., Azmi N. Challenges and Strategies in Translating Humour for Arabic Subtitling. *International Journal of Language and Literary Studies*. 2024. Vol. 6, No. 4. P. 243–260. Electronic resource. Available at: <https://doi.org/10.362492/ijlls.v6i4.1905> (date of access: 15.57.2025).
43. Ford T. *The Psychology of Humor: An Integrative Approach*. Cambridge: Academic Press, 2024.
44. Goldstein J. *Humor and Comedy. The Oxford Handbook of Entertainment Theory*. 2021. Electronic resource. Available at:

- <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/97240190072216.013.24> (date of access: 15.57.2025).
45. Gulyás A. Lexical Creativity and Humor in Translation. *Lexis: Journal in English Lexicology*. 2021. Electronic resource. Available at: <https://doi.org/10.4000/lexis.6143> (date of access: 15.57.2025).
46. Guo T. History of the Study of Humour and Satire in Literature. 2025. Electronic resource. Available at: <https://sloap.org/journals/index.php/ijllc/article/view/19724> (date of access: 15.57.2025).
47. Hirsch G. Between Irony and Humor: A Pragmatic Model Based on Textual Analyses of Literary Works and Their Translations. *New Voices in Translation Studies*. 2012. Electronic resource. Available at: <https://newvoices.arts.chula.ac.th/index.php/en/article/view/190> (date of access: 15.57.2025).
48. Hirsch M. *The Aesthetics of the Comic in Modern Fiction*. Cambridge: Cambridge University Press, 2015. 1924 c.
49. Holmes J. Politeness, Power and Provocation: How Humour Functions in the Workplace. 2000. Electronic resource. Available at: <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.5777/146144560000200200> (date of access: 15.57.2025).
50. Hutchinson J. *Irony and the Absurd in Modern Literature*. New York: Routledge, 2057. 210 c.
51. Kozka I. K. Translation Strategies and Procedures for Humour Categories. Proceedings of the First International Scientific and Practical Internet Conference «Intercultural Communication and Translation Studies: Points of Contact and Development Prospects». Pereiaslav-Khmelnytskyi, 2024. P. 79–241. Electronic resource. Available at: <https://repo.knmu.edu.ua/items/aff62457e-7b92-4dd1-af24b-fd4224dab41924> (date of access: 15.57.2025).

52. Mansour A., Kharraki A. Techniques of Subtitling Jokes from English into Arabic. *Journal of Translation and Language Studies*. Vol. 5, No. 1. Electronic resource. Available at: <https://doi.org/10.424245/jtls.v5i1.2492> (date of access: 15.57.2025).
53. Morrison V. *Comedy and the Human Condition*. London: Routledge, 2009. 215 p.
54. Newmark P. *A Textbook of Translation*. London; New York: Prentice Hall, 192424.
55. Pilyarchuk K. Humor and Allusions on Screen: Looking into Translation Strategies of The Simpsons. *The European Journal of Humour Research*. 2023. Vol. 57, No. 2. Electronic resource. Available at: <https://europeanjournalofhumour.org/ejhr/article/view/7257> (date of access: 15.57.2025).
56. Simpson P. *On the Discourse of Satire: Towards a Stylistic Model of Satirical Humour*. Amsterdam: John Benjamins, 2012. 300 c.
57. Sperber D., Wilson D. *Relevance: Communication and Cognition*. Oxford: Blackwell, 2020. 312 c.
58. Vandaele J. *Humor in Translation. Handbook of Translation Studies*. Amsterdam: John Benjamins, 2010. Vol. 1. c. 157–152.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРОВАНОГО МАТЕРІАЛУ

60. Геллер Дж. *Пастка 22*, роман, пер з англ, Харків, Клуб сімейного дозвілля, 2016, 4424 с.
61. Heller J. *Catch-22*. New York: Simon & Schuster, 1961. 453 с.

Юрчук Вікторія. Способи передачі ефекту комічного на українську мову (на матеріалі твору Дж. Геллера «Catch-22»).

У дослідженні проведено системний перекладознавчий і стилістико-дискурсивний аналіз способів передачі ефекту комічного з англійської мови на українську на матеріалі роману Джозефа Геллера «Catch-22». Теоретичною основою роботи є розуміння комічного як складної художньо-естетичної категорії, що формується на перетині мовних, стилістичних, прагматичних і культурних чинників та реалізується через іронію, сатиру, гротеск, парадокс і абсурд. У роботі проаналізовано основні засоби вербалізації комічного в оригінальному тексті та специфіку їх відтворення в українському перекладі із залученням якісного й кількісного аналізу. У результаті дослідження встановлено роль мовних, культурних і контекстуальних чинників у збереженні прагматичного ефекту, авторської іронічної інтенції та стилістичної своєрідності роману в процесі художнього перекладу.

Ключові слова: комічне, іронія, сатира, абсурд, Джозеф Геллер, «Catch-22», художній переклад, перекладацькі стратегії, стилістичний аналіз.

У сучасному перекладознавстві зростає інтерес до дослідження механізмів відтворення комічного як однієї з найскладніших категорій художнього тексту, оскільки комічний ефект тісно пов'язаний із культурними кодами, мовною грою та прагматикою висловлювання. Особливого значення набуває аналіз перекладу сатиричних і абсурдистських творів, у яких комічне виконує не лише естетичну, а й критичну функцію. Роман Джозефа Геллера «Catch-22» є показовим прикладом художнього тексту, в якому комічне слугує засобом осмислення війни, бюрократії та екзистенційного абсурду, що зумовлює підвищені вимоги до його перекладу українською мовою.

Об'єктом дослідження є комічний дискурс у романі Джозефа Геллера «Catch-22».

Предметом дослідження виступають мовні та стилістичні засоби вербалізації комічного та особливості їх відтворення в українському перекладі роману.

Мета роботи полягає у виявленні специфіки реалізації комічного ефекту в оригінальному тексті та аналізі перекладацьких стратегій його передачі українською мовою.

Матеріалом дослідження є англomовний оригінал роману Джозефа Геллера «Catch-22» та його український переклад.

Методи дослідження включають аналіз теоретичних джерел із перекладознавства та стилістики, інтерпретаційний аналіз, контент-аналіз, зіставний і перекладацький аналіз, а також елементи кількісного аналізу.

Наукова новизна полягає у комплексному аналізі засобів вербалізації комічного в романі «Catch-22» з урахуванням особливостей його перекладу українською мовою, а також у виявленні ефективних стратегій збереження прагматичного та іронічного потенціалу оригіналу.

Теоретичне значення дослідження визначається внеском у розвиток перекладознавчих підходів до аналізу комічного як багаторівневої категорії художнього тексту.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного з них, загальних висновків та списку використаних джерел.

У роботі здійснено аналіз категорії комічного як ключового елементу художнього дискурсу та перекладознавства. Розглянуто основні теоретичні підходи до його інтерпретації, зокрема стилістичний, прагматичний і дискурсивний. Описано типологію комічного (іронія, сатира, гротеск, абсурд) та механізми його актуалізації у художньому тексті. Особливу увагу приділено ролі мовної гри, повторів, парадоксів і логічних зсувів у формуванні авторського іронічного стилю Джозефа Геллера.

Доведено, що комічне в романі «Catch-22» має системний характер і функціонує як засіб художнього осмислення екзистенційних і соціально-політичних проблем. Аналіз перекладу засвідчив, що найбільш ефективною стратегією є збереження комічного ефекту шляхом функціональної еквівалентності, навіть за умови трансформації формальних засобів.

Виявлено тенденції до лексичних і синтаксичних змін, компенсації втрат комічного та адаптації культурно маркованих елементів з метою забезпечення адекватного сприйняття українським реципієнтом. Обґрунтовано, що переклад комічного вимагає від перекладача високого рівня інтерпретаційної креативності.

У роботі зроблено висновок, що український переклад загалом успішно відтворює прагматичний потенціал та стилістичну своєрідність оригіналу. Це дозволяє розглядати переклад комічного не як механічну передачу мовних одиниць, а як складний інтерпретаційний процес, у межах якого перекладач виступає культурним медіатором, здатним реконструювати авторську модель комічного та зберегти її ідейно-художню глибину.

SUMMARY

Yurchuk Viktoriia. The ways of rendering the comic effect into Ukrainian (based on Joseph Heller's novel *Catch-22*).

The study presents a systematic translation-oriented and stylistic-discursive analysis of the ways of rendering the comic effect from English into Ukrainian based on Joseph Heller's novel *Catch-22*. The theoretical framework is grounded in the understanding of the comic as a complex aesthetic category formed at the intersection of linguistic, stylistic, pragmatic, and cultural factors and realized through irony, satire, grotesque, paradox, and absurdity. The research examines the means of verbalizing the comic in the original text and the specifics of their reproduction in the Ukrainian translation using qualitative and quantitative methods. The role of linguistic, cultural, and contextual factors in preserving the pragmatic effect, authorial irony, and stylistic originality of the novel is established.

Keywords: comic effect, irony, satire, absurdity, Joseph Heller, *Catch-22*, literary translation, translation strategies, stylistic analysis.

In contemporary translation studies, increasing attention is paid to the problem of rendering the comic as one of the most complex categories of literary

discourse, since comic effects are closely connected with cultural codes, wordplay, and pragmatics. Satirical and absurdist works pose particular challenges for translators, as the comic in such texts performs not only an aesthetic but also a critical function. Joseph Heller's *Catch-22* exemplifies a literary text in which the comic serves as a means of conceptualizing war, bureaucracy, and existential absurdity, thus requiring special sensitivity in translation.

The object of the research is the comic discourse in Joseph Heller's novel *Catch-22*.

The subject of the research is the linguistic and stylistic means of verbalizing the comic and the peculiarities of their rendering in the Ukrainian translation.

The aim of the thesis is to identify the specifics of the comic effect in the original text and to analyze the translation strategies used to reproduce it in Ukrainian.

The research material consists of the English original of *Catch-22* and its Ukrainian translation.

The methodology includes the analysis of theoretical sources in translation studies and stylistics, interpretative and content analysis, comparative and translation analysis, as well as elements of quantitative analysis.

The scientific novelty lies in the comprehensive analysis of the means of verbalizing the comic in *Catch-22* with regard to their translation into Ukrainian and in identifying effective strategies for preserving the pragmatic and ironic potential of the original.

The theoretical significance of the research is determined by its contribution to the development of translation approaches to the study of the comic in literary texts.

The structure of the thesis includes an Introduction, two Chapters with conclusions to each, General Conclusions, and a List of References.

The research analyzes the comic as a key category of literary discourse and translation studies, outlining the main theoretical approaches to its interpretation and emphasizing the role of irony, paradox, and linguistic play in shaping Heller's

distinctive narrative style. It is argued that the translation of the comic effect is an interpretative and creative process in which the translator acts as a cultural mediator, reconstructing not isolated linguistic units but the author's holistic comic model while preserving its ideological and aesthetic depth.